

↑ Knižnica Plamínkovej vo vile v Černošiciach, po roku 1938. Zdroj: Archiv Národního muzea (ANM) / Plamínková's library in the villa in Černošice, after 1938. Source: Archive of the National Museum

Studie
SK + EN

Acta Musei Nationalis Pragae Historia 80/2026/4
DOI: 10.37520/amnph.2026.024

Gabriela Dudeková Kováčová – Daniel Hupko

Knižnica Františky Plamínkovej: úvahy o jej vzťahu ku knihám a feministickému čítaniu (SK)

Štúdia je výstupom projektu VEGA 2/0020/23 „Politická mobilizácia, politizácia a politická ľahostajnosť slovenského obyvateľstva, 1848 – 1938“ riešeného v Historickom ústave SAV, v.v.i. G. Dudeková Kováčová je vedeckou pracovníčkou tohto ústavu.

Gabriela Dudeková Kováčová,
Historický ústav Slovenskej akadémie vied (SAV), v. v. i., gabriela.dudekova@savba.sk

Daniel Hupko,
Múzeum mesta Bratislavy,
daniel.hupko@gmail.com

V knižnom depozitári na najvyššom poschodí Náprstkovho múzea sa nachádza zbierka niekoľkých stoviek kníh z pozostalosti Františky Plamínkovej. Čo nám tento knižný súbor vypovedá o jeho pôvodnej majiteľke, a do akej miery možno na jeho základe skonštruovať obraz F. Plamínkovej ako čitateľky? Akú úlohu hrali v jej živote knihy? Aký bol jej vzťah ku knihám a knižnici? Ktorá literatúra ju najviac ovplyvnila? V čom spočívalo jej „feministické čítanie“? Odpovede na tieto otázky naznačuje nielen skladba, teda autori a témy zachovalého súboru kníh, ale aj fyzické stopy, ktoré nachádzame vo viacerých zväzkoch. Okrem vpísaných venovaní a značiek sú v nich totiž aj originálne rukopisné poznámky Františky Plamínkovej.

Súčasníci Františky Plamínkovej zanechali mnoho svedectiev o rôznych aspektoch jej života a osobnosti. Jedno z tých, ktoré výstižne dokresľujú jej obraz, zaznamenala dôverná priateľka Albína Honzáková. Silný vzťah Plamínkovej ku knihám a čítaniu zdôraznila konštatovaním, že Františka už v čase dospievania „mnoho četla“[1] a že počas štúdia na učiteľskom ústave ju z kníh viac než učebnice zaujímala domáca a zahraničná beletria. Františka už vtedy čítala aj náročnú krásnu literatúru, pristupovala k nej kriticky a svoje originálne hodnotenia dávala často najavo pred spolužiačkami i učiteľským zborom.[2] Napriek tomu, že pamätnica vydaná za života Plamínkovej k jej 60. narodeninám pod názvom *Kniha života* obsahuje celý rad ďalších spomienkových textov žien i mužov, ktorí sa s ňou stretávali a spolupracovali, nikto iný sa podrobnejšie nevenoval osobitému vzťahu vášnivej čitateľky Františky Plamínkovej k literatúre. V pamätnici kládli dôraz najmä na jej verejné funkcie a zásluhy: ako učiteľky, političky, agilnej členky Senátu Národného zhromaždenia Československej republiky, a tiež ako feministky, líderky československého ženského hnutia a jeho významnej reprezentantky v zahraničí.[3] V úvahách o tom, akú literatúru a akým spôsobom čítala, sa preto musíme oprieť o iné – aj keď len torzovité – zdroje.

Čitateľský záber a zvyklosti predstavujú zaujímavý aspekt dejín mentalít. Tradičné historické pramene využívané pri štúdiu mentalít (ako sú osobná korešpondencia, denníky či rôzne formy súkromných zápiskov a poznámok) sa dnes často obohacujú o zdroje, ktoré v minulosti zostávali mimo záujmu bádateľov. Patria k nim *osobné knižnice* ako hmotný prameň výskumu, ktorý je užitočné analyzovať z viacerých hľadísk a disciplín. Umožňuje to odhaľovať nielen čitateľské

1 Albína HONZÁKOVÁ, Mládí F. F. Plamínkové, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 32.

2 Tamže, s. 33–35. Porovnaj: Albína HONZÁKOVÁ, Studie o práci a osobnosti F. F. Plamínkové, in: Albína HONZÁKOVÁ – Jindřich ŘÍHA, *Senátorka F. F. Plamínková a president Masaryk*. Praha: Ženská národní rada, 1935, s. 29–30.

3 Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové*, Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, 776 s.

preferencie, umelecký vkus, myšlienkový svet a ideové zdroje ich majiteľov, ale aj – ako ukazuje prípad Františky Plamínkovej – ich sociálne kontakty a siete.

Máme šťastie, že takúto možnosť nám aspoň čiastočne poskytuje práve súbor kníh z pozostalosti F. Plamínkovej, ktorý sa dodnes fyzicky zachoval vo fondoch Knižnice Náprstkovho muzea asijských, afrických a amerických kultur pražského Národního muzea. Hoci nejde o osobitne evidovanú alebo samostatne vyčlenenú zbierku priamo nesúcu názov „Knižnica F. Plamínkovej", rozsah a skladbu tohto knižného súboru možno rekonštruovať na základe katalógu.[4] Obsahuje takmer 700 titulov kníh a brožúr, ktoré odhaľujú široký záber a ďalšie poznatky o živote ich pôvodnej majiteľky.[5]

Nateraz nemožno presne určiť, akú veľkú časť z pôvodnej knižnice F. Plamínkovej súbor zachovaný v Náprstkovom múzeu predstavuje. Obsahuje totiž jednak zväzky z jej súkromnej knižnice, jednak knihy z osobitnej knižnice Ženskej národnej rady – centrály feministicky orientovaných československých ženských spolkov, ktorej bola Plamínková zakladateľkou a predsedníčkou. Terajší súbor kníh získalo Národní muzeum v roku 1956 (najskôr do dlhodobej úschovy a neskôr darom) od Společnosti Boženy Němcové, ktorá ju prevzala od Marie Vinklářovej, sestry F. Plamínkovej. Knihy z oboch knižníc boli v čase prevzatia do múzea umiestnené vo vile v Černošicích, ktorú dala postaviť F. Plamínková a kde obe sestry žili. Počas Protektorátu bola zrejme časť knižnice Ženskej národnej rady uschovaná v černošickej vile F. Plamínkovej, a po jej smrti ich M. Vinklářová ďalej opatrovala a usilovala sa o ich zachovanie.

Čítanie žien a Plamínková

Spomienkové svedectvá a osobná korešpondencia – ale tiež energické podčiarkovania, značky a komentáre, ktoré Františka často robila do výtlačkov svojich kníh – svedčia o tom, že bola zapálenou a kritickou čitateľkou. Knihy a články nielen študovala, ale počas čítania s nimi viedla vášnivý dialóg. Z korešpondencie s kolegyňami, najmä s jej spriaznenou dušou Albínou Honzákovou[6] je jasné, že knihy boli pre Františku po celý život zásadným zdrojom poznania i námetov na úvahy o zmysle života, o sociálnej spravodlivosti – a osobitne o postavení žien v rôznych krajinách a životných podmienkach. Aj týmto spôsobom si formovala svoje feministické presvedčenie.

Plamínková sledovala staršiu i najnovšiu odbornú literatúru – najmä psychologickú, pedagogickú, filozofickú a feministickú – a popri tom čítala verše, romány i novely. Následne o nich diskutovala v listoch i na osobných stretnutiach, najmä so svojimi študentkami a kolegyňami v ženskom hnutí. Už v mladom veku sa zaujímala aj o politické dianie a publicistiku. Ako dospievajúce dievča a mladá žena z konca 19. storočia tak predstavovala nový typ vzdelanej, široko rozhľadenej a umelecky založenej ženskej osobnosti (maľovala a venovala sa spevu), navyše s vlastným kritickým názorom, ktorý vedela sformulovať. Zodpovedal tomu aj okruh literatúry, ktorou sa obklopovala. V mnohých ohľadoch to bola literatúra vnímaná ako kontroverzná, búrajúca dobové konvencie – feministická a ľavicová. Aj z tohto dôvodu bola Františka Plamínková už ako mladá žena nekonvenčná a pokladaná za prototyp modernej ženy.

4 Súbor kníh od F. Plamínkovej (spolu takmer 700 ks knižničných jednotiek) netvorí osobitne vyčlenenú zbierku, ale je integrálnou súčasťou špecializovanej Knižnice Náprstkovho múzea; jej jednotlivé položky možno zistiť na základe evidencie v katalógu knižnice pod signatúrou SÚC: https://npm.opac.nm.cz/search?type=global&q=Plam%C3%ADnkov%C3%A1

5 Naproti tomu mestská „Knihovna Františky Plamínkové" v mestečku Černošice, ktorá je pomenovaná na jej počesť, knihy z jej pozostalosti neobsahuje.

6 Literární archiv Památníku národního písemnictví – Muzeum literatury (ďalej LA PNP), fond Albína Honzáková, Korespondence vlastní – přijatá: Plamínková Františka F.

↑ Vo vile v Černošiciach, po roku 1938. Zdroj: ANM / In the villa in Černošice, after 1938. Source: Archive of the National Museum

Väčšine žien, a to ani zo stredných a vyšších vrstiev, však v tom čase ešte neboli otvorené širšie možnosti na odborné štúdium ani na domáce čítanie. Historické výskumy a štatistické dáta odhaľujú, že čitateľská kultúra žien bola vždy iná než u mužov. Dodnes sa diametrálne líšia najmä v intenzite čítania a vo vzťahu k beletrii (v oboch prípadoch v prospech žien).[7] Čo možno v tomto smere označiť za charakteristické či jedinečné pre Františku Plamínkovú? A do akej miery bol špecifický jej feminizmus vo vzťahu k čítaniu?

Jej jedinečnosť vystupuje do popredia najmä v porovnaní s väčšinovou spoločnosťou. Okruh a obsah čítania žien prešli práve počas života Františky Plamínkovej (1875 – 1942) výraznou premenou; možno povedať, že v strednej Európe jednou z najväčších vo svojej histórii.[8] Táto zmena nastala nielen rozšírením možností pre ženy vzdelávať sa, aby získali odbornú kvalifikáciu, ale aby v prvom rade patrične reprezentovali rodinu a vychovávali deti v súlade s náboženskými normami a nacionálnymi požiadavkami. V priebehu 19. storočia sa postupne začali meniť názory na postavenie žien v spoločnosti v smere ich akceptácie ako rovnocennejších voči mužom. Od toho sa odvíjali zmeny v stvárňovaní žien v literatúre, aj v nazeraní

7 Jiří TRÁVNÍČEK, *Kulturní vetřelec. Dějiny čtení – kalendárium*, Brno 2020, s. 18.

8 Čítanie ako kultúrny fenomén výstižne označuje J. Trávníček za „kultúrneho votrelca“, s ktorým ľudstvo – z hľadiska dĺžky svojich dejín – koexistuje iba veľmi krátko. J. TRÁVNÍČEK, *Kulturní vetřelec.* s. 11.

↑ Marie Vinklářová, sestra Františky Plamínkovej, 1943. Zdroj: ANM / Marie Vinklářová, Františka Plamínková's sister, 1943. Source: Archive of the National Museum

na ich vzťah k vzdelávaniu a knihám. Čítanie už predtým zohrávalo dôležitú úlohu pri výchove, predovšetkým vo vyšších spoločenských vrstvách. Bolo však vnímané v prvom rade ako dôležitý nástroj na vštepovanie normami požadovaných vlastností a morálnych postojov.[9]

Výber kníh pre dievčatá a mladé ženy zostával pod dôsledným dohľadom rodičov, učiteľov či iných autorít v tom smere, aby slúžili výchovným cieľom v súlade s dobovou morálkou a aby zároveň neposkytli ani najmenší podnet k neželaným úvahám.[10] V priebehu 19. storočia sa názory na užitočnosť čítania rôznili. Hoci neboli výnimkou tie, ktoré čítanie mladých žien odsudzovali[11] alebo pokladali priamo za zdraviu škodlivé,[12] vo všeobecnosti sa čítanie až do prvej polovice 20. storočia – spolu s udržiavaním korešpondencie – považovalo za vhodný spôsob trávenia času u žien a dievčat z vyšších vrstiev.[13] V druhej polovici 19. storočia mohla začať žena aj vďaka čítaniu „robiť" kariéru: ako vychovávateľka, učiteľka či spoločníčka, ktorej úlohou bolo okrem iného predčítavať knihy svojim zamestnávateľkám. Démonizácia ženského čítania – ako údajná hrozba morálneho ohrozenia – však zostávala v spoločnosti stále prítomná.[14]

Ani na konci 19. storočia, keď sa v habsburskej monarchii čiastočne otvorili brány ženám k vysokoškolskému štúdiu, nebolo čítanie žien pokladané za rovnako samozrejmé ako u mužov – nezapadalo totiž do stereotypných predstáv o pracovných aktivitách dievčat a žien. V ich prípade sa s kategóriou voľného času ani nepočítalo: v nižších, ale i stredných vrstvách mali ženy toľko povinností, že im na čítanie nezostával ani čas, ani sily. Ďalšiu prekážku predstavovali nedostatočné jazykové znalosti, keďže veľká časť literatúry bola dostupná len v origináli, teda v cudzích jazykoch.[15] V multinacionálnej monarchii bolo síce bežné ovládať okrem materinského i viaceré lokálne jazyky, avšak na čítanie beletrie v origináli bola potrebná dôslednejšia jazyková príprava, a aj výuka cudzích európskych jazykov. Vyučovanie cudzích jazykov sa ale aj u dievčat z vyšších vrstiev dlho obmedzovalo len na získanie základov konverzácie; na čítanie beletrie bolo potrebné ďalšie samoštúdium a prax. Samozrejme, poznáme veľa výnimiek ženských osobností druhej polovice 19. storočia aj z nižších meštianskych vrstiev, ktoré z vnútornej motivácie – a vďaka podpore rodiny – dokázali nadobudnúť alebo zdokonaliť svoje jazykové znalosti samoštúdiom. Máloktorá však mala možnosti vybudovať si vlastnú knižnicu. Ženské knižnice patrili stále

9 Vlasta ŘEŘICHOVÁ, Proměny čtenářství a funkcí četby od konce 18. do počátku 21. století, in: Tomáš JIRÁNEK – Jiří KUBEŠ (edd.), *Dítě* a *dětství napříč staletími*, Pardubice 2002, s. 155.

10 Porovnaj: Roman HOLEC, *Kniha o čítaní, čítanie o knihách*, Bratislava 2022, s. 174; Milena LENDEROVÁ, *K hříchu* i k *modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999, s. 48.

11 Zsuzsanna SZEGEDY-MASZÁK, Női olvasás a 19. századi Angliában, in: Júlia PAPP (ed.), *A zsoltártól a rózsaszín regényig. Fejezetek a magyar női művelődés történetéből* [Katalóg výstavy], Budapest 2014, s. 198–200.

12 J. TRÁVNÍČEK, *Kulturní vetřelec*, s. 115.

13 Ľubica KÁZMEROVÁ, Náčrt portrétu osobnosti v kontexte doby. In Katarína BEŇOVÁ (ed.), *Barónka. Osudy Margity Czóbelovej (1891–1972). Medzi Mednyánszkym a Robbe-Grilletom* [Katalóg výstavy]. Bratislava 2011, s. 42.

14 Stefan BOLLMANN, *Ženy a knihy. Vášeň s následky*, Brno 2015, s. 14; Roman HOLEC,. „Čo sa čítalo pod perinou…" (alebo ako literatúra kazila mládež), in: Denisa NEŠŤÁKOVÁ (ed). *Moc sexu: Sex a sexualita v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava 2021, s. 33–55.

15 R. HOLEC, *Kniha o čítaní*, s. 172; Roman HOLEC, „Keď sa žena naučila čítať, zrodila sa vo svete ženská otázka" (Ako slovenské ženy čítali a vnímali beletriu z hľadiska svojho postavenia), in: Gabriela DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ et al., *V supermarkete dejín: podoby moderných dejín a spoločnosti v stredoeurópskom priestore. Pocta Elene Mannovej*, Bratislava 2021, s. 456.

k výnimkám. Budovanie vlastných knižníc ženami možno tiež považovať za sprievodný jav ženskej emancipácie, a zároveň za znak uplatňovania ich práva na vzdelanie.[16]

Františka sa vo vzťahu k čítaniu a literatúre vymykala priemeru. Až pomerne neskoro, od 20. rokov 20. storočia – teda až po vzniku Československej republiky a zavedení jej školského systému – sa začala v spoločnosti ustaľovať široko akceptovaná predstava čitateľa a čitateľky s vnútorným vzťahom ku knihám, pre ktorých je čítanie formou spoznávania sveta i spôsobu existencie v ňom. Práve od tohto obdobia sa škola snažila viesť žiakov k práci s náučnou literatúrou a k uvedomelému čítaniu.[17] Zároveň však začalo čítanie ustupovať iným voľnočasovým aktivitám, i keď stále zohrávalo rolu kľúčovej kultúrnej kompetencie.[18] O generáciu mladšie dievčatá a ženy než Plamínková už mali za prvej Československej republiky otvorený prístup ku štúdiu prakticky všetkých odborov, aj keď prekážkami štúdia žien zostávali jeho finančná náročnosť a pretrvávajúce rodové/genderové stereotypy.

Mladá Františka Plamínková mala výhodu, že hoci pochádzala zo skromných pomerov (otec vlastnil a viedol obuvnícku dielňu), rodina ju všemožne podporovala vo vzdelávaní, dávala jej priestor na samoštúdium i na formovanie vlastných, aj politických postojov. Čítanie dennej tlače a diskusie o politike boli súčasťou jej rodinného života už počas detstva. V čase, keď začala študovať za učiteľku, nebolo ešte v habsburskej monarchii povolené ženám študovať na univerzite. Pociťovala to ako nevýhodu a v sebavzdelávaní pokračovala počas celej svojej kariéry. Aj po ukončení štúdia, keď už pracovala ako učiteľka výtvarnej výchovy, matematiky, fyziky, kreslenia a nemčiny, sa sama zdokonaľovala vo francúzštine, angličtine a ruštine. Paralelne s tým ako učila na dievčenskej škole, navštevovala ako hospitantka prednášky na pražskej univerzite – túto možnosť využila hneď, ako to ženám od roku 1897 povolili na filozofickej fakulte. Takýmto spôsobom chodila na prednášky na univerzitu aj neskôr, okrem iného aj na prednášky profesora Tomáša Garriguea Masaryka.[19]

Dôležitá informácia, ktorá dopĺňa obraz F. Plamínkovej ako čitateľky je, že už ako mladá učiteľka čítala dennú tlač a pravidelne ju chodila čítať s priateľmi do kaviarne. Albína Honzáková nezabudla poznamenať, že to bolo vtedy pre mladú ženu neobvyklé: *„Doma neřekla nic; maminka by se byla přece jen polekala, že dcera jí chodí do kavárny. Tehdy!“*[20] Rovnako to hodnotila Marie Hegenbartová: *„V tehdejších dobách se nestávalo, aby slušná žena, zvláště mladá, šla bez průvodu do kavárny…“* Preto oceňovala obrovský význam založenia Ženského klubu českého najmä pre mladú generáciu, ku ktorej patrila aj Františka: *„Potřebu vhodného střediska však pociťoval silně kroužek inteligentních pokrokových* žen*, mezi nimiž jednou z prvních byla Plamínková.“*[21] Tento klub totiž poskytoval nielen možnosť na stretávanie a debaty, ale aj prístup k literatúre.

Predpokladáme, že Plamínková si vlastnú knižnicu začala budovať už počas štúdia, ale najmä keď ako učiteľka získala vlastný zárobok. Veľkú časť titulov, ktoré prečítala, mala požičanú od priateľov a priateliek alebo z verejných knižníc. Aj ona sama často požičiavala knihy svojim žiačkam a známym. Pri budovaní knižnice Ženskej národnej rady dbala o jej systematické dopĺňanie a na to, aby boli materiály dostupné všetkým členkám i prípadným záujemcom „zvonka“.

16 Peter SABOV, Osobné knižnice slovenských žien v 19. storočí – jedinečný fenomén výskumu dejín knižníc na Slovensku, in: Rostislav KRUŠINSKÝ (ed.), *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 17. odborné konference Olomouc, 5. – 6. listopadu 2008*, Brno; Olomouc 2009 s. 5–6.
17 V. ŘEŘICHOVÁ, Proměny čtenářství a funkcí četby od konce 18. do počátku 21. století, s. 157–158.
18 J. TRÁVNIČEK, *Kulturní vetřelec*, s. 151.
19 A. HONZÁKOVÁ, Mládí F. F. Plamínkové, in: A. HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života*, s. 37.
20 Tamže.
21 Marie HEGENBARTOVÁ, F. F. Plamínková, in: A. HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života*, s. 564.

Vášnivá čitateľka

Rekonštruovať čitateľský profil osobnosti je komplikovaná úloha, ktorá závisí od množstva zachovaných prameňov a ich výpovednej hodnoty. O čitateľských preferenciách a zvykoch F. Plamínkovej ich máme, žiaľ, málo. Sme odkázaní na zopár stručných a spravidla len sprostredkovaných informácií, ktoré v spomienkových textoch zaznamenali jej spolupracovníčky a spolupracovníci. Krátke zmienky o literatúre sme našli aj v jej súkromnej korešpondencii. Aký bol teda literárny vkus F. Plamínkovej? Čo čítala, čo obľubovala? Ktorí autori ju naopak, neoslovili? A kde možno nachádzať stopy jej feminizmu?

Plamínkovej žiačka F. Jandová-Štěpničková, ktorú učila na začiatku 20. storočia na meštianskej škole, zaznamenala svedectvo o silnom vzťahu svojej učiteľky k poézii a o jej presvedčivom vplyve na zverenkyne. Keď ako žiačka osobne navštívila F. Plamínkovú u nej doma v byte (na adrese Černá ulice 10), učiteľka jej zarecitovala verše z Nerudovej zbierky *Písně kosmické* – práve z tej knihy, ktorú jej pred časom ako svojej žiačke darovala.[22] Diela Jana Nerudu Plamínková milovala a vedela mnohé jeho básne recitovať spamäti.

Aj Františkin čitateľský obzor silno ovplyvnili jej učiteľky. Už ako žiačke pražskej staromestskej meštianskej školy jej učiteľky odporúčali a požičiavali *„těžkou* četbu *ruskou, severskou i francouzskou."* Konkrétne od Marie Srbovej[23] a Bohuslavy Sokolovej si požičiavala severskú literatúru a *„vše, co vycházelo ve Vzdělávací bibliothéce".*[24] Išlo o kvalitné moderné čítanie; mnohí autori vydávaní v tejto edícii patria dnes ku klasikom svetovej literatúry.[25] Obe učiteľky posilňovali u mladej Františky české vlastenectvo. Za dôležitý prostriedok pritom pokladali šírenie kníh aj formou požičiavania či darovania. Učiteľka B. Sokolová to vyjadrila v spise *Čechům dobré vůle!* nasledovne: *„Mnoho docílí kniha; ale nemá-li ji přečísti jen několik lidí, vezmi ji* a *vkládej ji do ruky těm ostatním; nesmíš čekati, že si ji půjdou oni koupit."*[26] Takýmto heslom sa neskôr riadila aj Plamínková, keď sa stala učiteľkou a rovnako šírila literatúru medzi svoje žiačky a neskôr kolegyne v ženských spolkoch.

Vďaka Albíne Honzákovej vieme, že na radu svojich učiteliek Františka už ako tínedžerka čítala aj naturalistické romány, a že niektoré na ňu ťažko psychicky doliehali.[27] Hlboko na ňu zapôsobila najmä kontroverzne prijímaná novela Leva Nikolajeviča Tolstého *Kreutzerova sonáta*, ktorá – slovami Honzákovej – *„zavalila na čas mysl mladičké sensitivní a hloubavé dívky řadou problémů, s kterými se tehdy zle vypořádávala a velmi trpěla".*[28] Aj Gorkého románová prvotina *Foma Gordějev* ju na dlho rozrušila. Neskôr sa Plamínková sama vyjadrila, že na čítanie niektorých z týchto kníh nebola ešte dosť zrelá, že boli na jej nízky vek „príliš ťažké" a priviedli ju do pesimistickej nálady.

So záujmom sledovala najmä literárne postavy žien a ich stvárňovanie, ktoré vnímala veľmi citlivo. Flaubertov román *Paní Bovaryová* ju síce oslovil, no jeho ďalší román *Salambo* odložila rozčítaný a už sa k nemu nevrátila. Mala rada literárne diela Henrika Ibsena a Juliusa Zeyera, avšak tvorbu Václava Beneša Třebízského *„skoro nenáviděla"*. Na druhej strane *„přečtla si pozorně celého Havlíčka"* a Jiráskov historický román *Na dvoře vévodském* prečítala dvakrát. Priťahovali ju autori

22 F. JANDOVÁ-ŠTĚPNIČKOVÁ, Vzpomínky školačky z dob působení pí senátorky F. Plamínkové na měšt. škole u Sv. Tomáše v Praze III. (r. 1900), in: A. HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života*, s. 176.

23 M. Srbová sa venovala výchove a sociálnej ochrane dievčat aj mimo školy, ako „jednatelka" spolku Ochrana. *Pátá* výroční *zpráva spolku Ochrana opuštěných* a zanedbaných *dívek* v *Praze za rok 1890*, V Praze: nákladem spolkovým, 1891, s. [4].

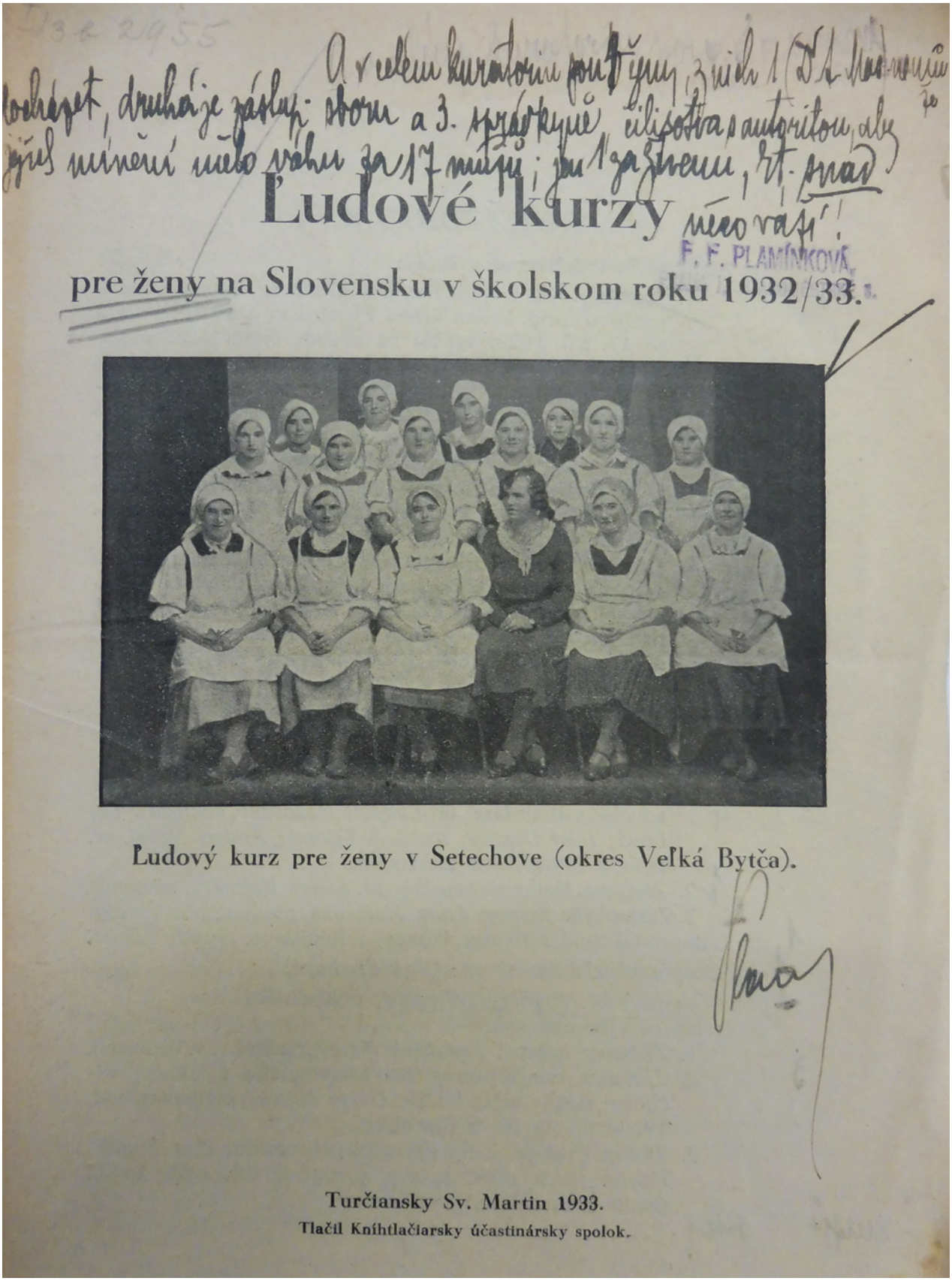
24 A. HONZÁKOVÁ, Mládí F. F. Plamínkové, s. 31–33.

25 Vtedajšia edícia „Vzdělávací bibliotéka" mala veľký význam aj pre slovenské prostredie, keďže sprostredkúvala novú zahraničnú literatúru v jazykovo dostupnejšom českom preklade. (R. HOLEC, *Kniha o čítaní*, s. 189.)

26 Bohuslava SOKOLOVÁ, Čechům *dobré vůle! Slovo k boji o národnost českých menšin*, Praha 1897, s. 31.

27 Albína HONZÁKOVÁ, Politická činnost F. F. Plamínkové v osvobozené vlasti, in: A. HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života*, s. 79.

28 Albína HONZÁKOVÁ, Zápas za zrušení vnuceného celibátu výdělečně činných žen, in: A. HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života*, s. 55.

↑ Energické glosy Františky Plamínkovej s jej podpisom na obálke brožúrky „Ľudové kurzy pre ženy na Slovensku“, 1933. Zdroj: Knihovna NpM / Františka Plamínková’s spirited commentary, with her signature on the cover of the booklet “Popular Courses for Women in Slovakia”, 1933. Source: Náprstek Museum Library

a diela, ktoré – podľa Albíny Honzákovej – *„nahlíželi do hlubin života“*. Františka vraj neobľubovala naivné romantické príbehy. Preferovala hlboký psychologický ponor a filozofické posolstvá: *„přála si hluboké vzrušení a citovost, nikoli sentimentalitu“*. Aj preto si už ako žiačka vybrala na čítanie i na verejný prednes výňatky z druhého dielu Goetheho *Fausta*.[29]

Pri čítaní mimoriadne silno zapôsobila na Plamínkovú osobnosť Leonarda da Vinciho. Svedčí o tom príhoda, ktorú zaznamenala učiteľka Růžena Jesenská, istý čas kolegyňa F. Plamínkovej na malostranskej meštianke u Sv. Tomáše. Vtedy mladá učiteľka Plamínková jej na školskej chodbe, pred dverami prírodovedného kabinetu, nadšene sprostredkovala dojmy z knihy o Leonardovi da Vincim, ktorú práve čítala: *„Myslím na něho. Je mým vzorem. Vždycky bude mým vzorem. Chci mnoho, mnoho, mnoho, úžasně!!“*[30] Škoda, že nešpecifikovala, o ktorú knihu presne išlo. Je možné, že to bol dvojzväzkový ilustrovaný životopis s reprodukciami vlastnej podobizne maliara, ktorý vyšiel v redakčnej úprave toho istého vydavateľstva ako spomínaná edícia *Vzdělávací bibliotéka*.[31]

V mladosti, počas štúdia a prvých učiteľských rokov, Františka sama písala verše – spomínajú sa v súvislosti s jej snúbencom Františkom Freyerom. Romanticky založená Albína Honzáková zhodnotila Plamínkovej pokusy o poéziu podobne vzletnými formuláciami: *„V dívčích létech i ona vyjadřovala svůj vnitřní svět básněmi. V jedné své básni, kterou* v *roce 1895 ze Soběslavě poslala svému hochu* k *narozeninám, je ‚Francie‘ roztoužená dívka rozpínající paže po pozemském štěstí, ale současně plane touhou po nesmírném prostoru, aby se dotýkala hvězd.“*[32] Neskôr – keď sa Františka rozhodla zrušiť zasnúbenie a sústredila sa na prácu učiteľky a na verejnú činnosť – v jej vyjadreniach dominoval kritický pohľad na sociálne postavenie žien a snaha o ich zrovnoprávnenie.

Verejne angažovaná učiteľka Plamínková nemala počas školského roka veľa času čítať beletriu. O to intenzívnejšie sa tejto svojej záľube venovala počas letných a zimných prázdnin. Na novoročnom pozdrave zo Špindlerovho mlýna zaslanom priateľke Albíne oznamovala, že za deväť dní prečítala dve knihy a rad článkov na tému emancipácie žien.[33] Na pohľadnici z prázdninového pobytu v júli 1913 referovala hlavne o knihách, ktoré tam čítala, a to aj vo francúzskom origináli: *„...Hoffmanna jsem přečetla, něco z Chalupného, Nerudovy básně – zajímají mne psychol[ogické] vývoje osobností. Ten Hof[fmann] byl rozbitý člověk. Přeceňoval rozum; ne, neocenil cit. [...] Též Musseta mám – bohužel – v originále. A tak to jde zvolna kupředu. Ale je to věc!“*[34]

Keď sa Plamínková po vzniku ČSR stala političkou a založila Ženskú národnú radu, čítanie beletrie muselo ešte viac ustúpiť do pozadia. Snažila sa to dohnať počas krátkych, avšak intenzívnych dovoleniek v horách či kúpeľoch doma i v zahraničí. Na pohľadnici z pobytu v Marchendorfe v decembri 1925 hlásila Albíne, že číta až do hlbokej noci: *„Chtěla jsem se vyspat – ale zas do 1, 2 [hodin v noci] čtu. Mně již není pomoci!“* Jej výber a spôsob čítania boli už jednoznačne poznačené feminizmom a kritickým pohľadom na vtedajšie rodové/genderové vzťahy: *„Četla*

29 A. HONZÁKOVÁ, Mládí F. F. Plamínkové, s. 31–33.
30 Růžena JESENSKÁ, Františka Plamínková, in: A. HONZÁKOVÁ, *Kniha života*, s. 184.
31 Dmitrij Sergejevič MEREŽKOVSKIJ, *Leonardo da Vinci. Díl. I – II*, Praha: Karel Stanislav Sokol, 1907 (Edícia „Levné osvětové knihovny“, Sv. 6).
32 LA PNP, fond Albína Honzáková, Rukopis Honzáková Albína: Vzpomínky z mého přítelství s Plamínkovou sign. 1128, s. 8.
33 LA PNP, fond Albína Honzáková, Korespondence vlastní-přijatá, Pohľadnica Albíne Honzákové, odosielateľka: Františka F. Plamínková, nedatovaná [ca. 1914].
34 Tamže, Pohľadnica Albíne Honzákové, odosielateľka: Františka F. Plamínková, poštová pečiatka: 18. VII. 1913.

jsem velmi zajímavou knihu od Welse, ‚Manželství'.[35] *Vím, že čteš moderní beletrii – bylo by dobře, kdyby se kriticky, s hlediska žen ohodnotila. Aspoň toto Manželské duo.*"[36]

Čitateľský profil F. Plamínkovej dostáva vďaka uvedeným informáciám aspoň hrubé kontúry: bola to žena so širokým čitateľským záujmom a kritickými postojmi, ktoré možno – aj vzhľadom na jej publicistické prejavy – označiť už pred vznikom Československa za jednoznačne feministické. V súbore kníh spojených s osobou F. Plamínkovej, dodnes zachovaných v Náprstkovom muzeu, však nachádzame len zopár z vyššie spomenutých titulov beletrie. Napriek tomu, že mala rada tvorbu Júliusa Zeyera – ako uvádza A. Honzáková – v súbore sa od tohto autora nachádza iba jedna jeho prednáška o Vojtěchovi Náprstkovi (vznikla v roku 1896 na počesť jeho 70. narodenín).[37] Zachovali sa tri zväzky zobraného diela Leva Nikolajeviča Tolstého,[38] aj exemplár spomínaného románu *Paní Bovaryová* od G. Flauberta vydaný v edícii *Vzdělávací bibliotéka*.[39] Z tejto edície, ktorá mala podnázov *Sbírka moderní* četby a ktorú F. Plamínková ako študentka obľubovala, sa v súbore kníh z jej pozostalosti zachovali ešte ďalšie zväzky: 1) divadelná hra *Aglavena a Selysetta* od Mauricea Maeterlincka,[40] 2) obe vydania diela nórskeho spisovateľa Arne Garborga *U maminky*,[41] 3) román švédskej autorky Anne Charlotte Lefflerovej *Žena a láska*, ktorú si Plamínková zaobstarala v roku 1897 – svedčí o tom jej vlastnoručný krasopisný podpis s vročením „[18]97" na titulnom liste.[42] Je pravdepodobné, že Plamínková vlastnila viac zväzkov tejto edície, v ktorej vydavateľ Karel Stanislav Sokol sprístupňoval v českých prekladoch rad diel, ktoré dnes pokladáme za priekopnícke v šírení ideí emancipácie žien. Hneď ako prvý zväzok vydal spomínanú *Kreutzerovu sonátu* Leva N. Tolstého,[43] ako druhý zväzok sprístupnil v češtine jedno zo základných diel feminizmu – *Poddanství žen* Johna Stuarta Milla.[44]

Skladba kníh po F. Plamínkovej v Knižnici Náprstkovho muzea svedčí o výraznej špecializácii na literatúru o ženskom hnutí a tzv. ženskej otázke. Beletria v nej predstavuje len malú časť, pričom tu nenachádzame tituly, o ktorých vieme, že ich Plamínková čítala a obľubovala (napr. Nerudove básnické zbierky). V osobnej knižnici F. Plamínkovej, respektíve v rodinnej knižnici, ktorú opatrovala jej sestra, si určite uchovávali svoje obľúbené literárne práce, aby ich mali po ruke. Možno si ich z piety ponechala na pamiatku Marie Vinklářová, aby jej pripomínali milovanú sestru, prípadne Plamínkovej priateľky a kolegyne. Pri prevzatí do Knižnice Náprstkovho muzea išlo zjavne o cielený výber kníh: vybrali najmä tie, ktoré mapovali postavenie žien a uvažovanie o ich emancipácii, alebo dokumentovali ženské hnutie české, československé i medzinárodné. Súbor okrem toho obsahuje viacero publikácií, ktoré priamo F. Plamínková napísala: napr. jej zásadné spisy

35 Išlo o rozsiahly (vyše 400-stranový) román Herberta George Wellsa, ktorý v tom istom roku vydalo pražské vydavateľstvo Družstevní práce. Román bol prvýkrát publikovaný v angličtine r. 1912. Hoci sa H. G. Wells preslávil ako autor sci-fi, písal aj kontroverzne prijímané novely a romány o postavení žien – napriek tomu, že v nich odmietal konzervatívne postoje voči ženám, bol kritizovaný dobovými feministkami.

36 LA PNP, fond Albína Honzáková, Korespondence vlastní – přijatá, Pohľadnica Albíne Honzákové, odosielateľka: Františka F. Plamínková, 28. 12. 1925.

37 Národní múzeum, Praha – Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur – knihovna (ďalej len Náprstkovo muzeum – knihovna), signatura (ďalej sign.) SÚC 955: Vojta NÁPRSTEK, *Přednáška Julia Zeyera* k *sedmdesátým jeho narozeninám*. V Praze: F. Šimáček, 1896.

38 Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 930, 931 a 932: Lev Nikolajevič TOLSTOJ, *Spisy Hraběte Lva Nikolajeviče Tolstého*, Praha: J. Otto, 1890.

39 Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 897: Gustave FLAUBERT, *Paní Bovaryová*, Praha: Časopis českého studentstva, 1892 (Edice Vzdělávací bibliotéka, Sv. 15).

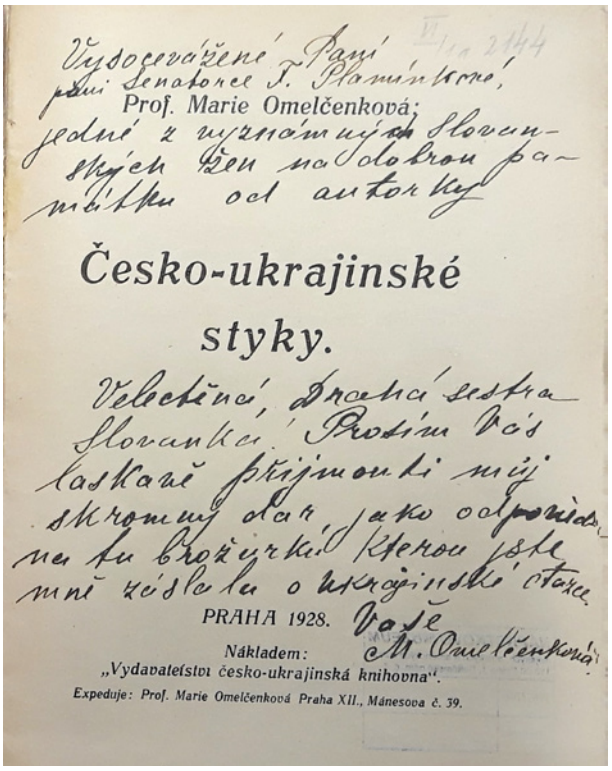
40 Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 899: Maurice MAETERLINCK, *Aglavena a Selysetta*, Praha: Vzdělávací bibliotéka [Kniha vyšla bez vročenia, vydaná bola roku 1896 alebo 1895] (Edice Vzdělávací bibliotéka, Sv. 36).

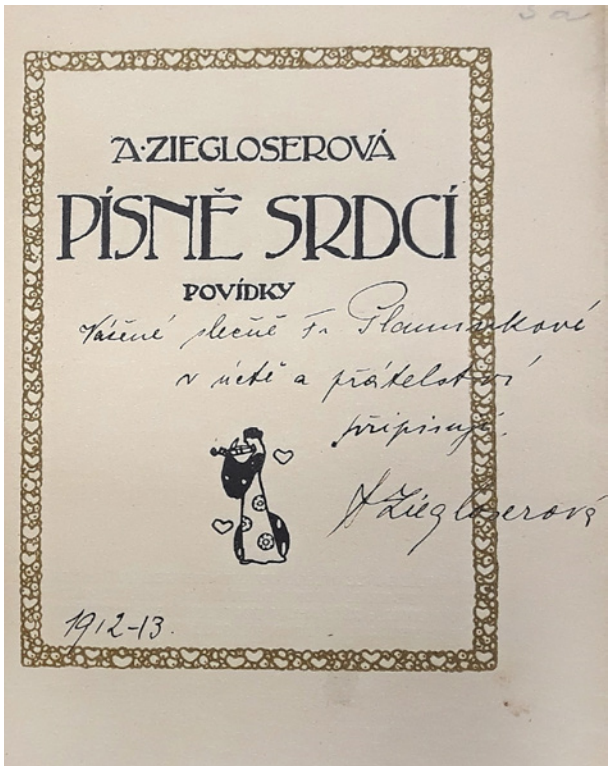
41 Zachovalo sa prvé aj druhé vydanie: Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 761 a SÚC 899: Arne GARBORG, *U maminky*, Praha: Vzdělávací bibliotéka, [1894?] (Edice Vzdělávací bibliotéka, Sv. 23); 2. vydanie r. 1904.

42 Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 898: Anna Charlotta EDGREN-LEFFLEROVÁ, Žena a láska: Román, Praha: Vzdělávací bibliotéka, [1897] (Edice Vzdělávací bibliotéka, Sv. 38).

43 Lev Nikolajevič TOLSTOJ, *Kreutzerova sonata* + přívazek *Doslov ke „Kreutzerově sonátě"*, Praha: Nákladem vydavatelstva „Časopis českého studentstva", 1890 (Edice Vzdělávací bibliotéky, Sv. 1).

44 John Stuart MILL, *Poddanství* žen, Praha: Nákladem vydavatelstva „Časopis českého studentstva", 1890 (Edice Vzdělávací bibliotéky, Sv. 2). Okrem toho v tej istej edícii vyšli jeho spisy *O svobodě* (r. 1891) a Úvahy o *vládě ústavní* (r. 1892) (Edice Vzdělávací bibliotéky, Sv. 5 a 13).

Moderní žena (1908),[45] správy o situácii žien v Československu pripravené pre medzinárodné publikum v angličtine a francúzštine (1920),[46] či výber z jej prednášok *Žena v demokracii* (1924), *Učitelka – žena – člověk* (1933) a *O právu vdaných* žen *na výdělečnou práci* (1934).[47]

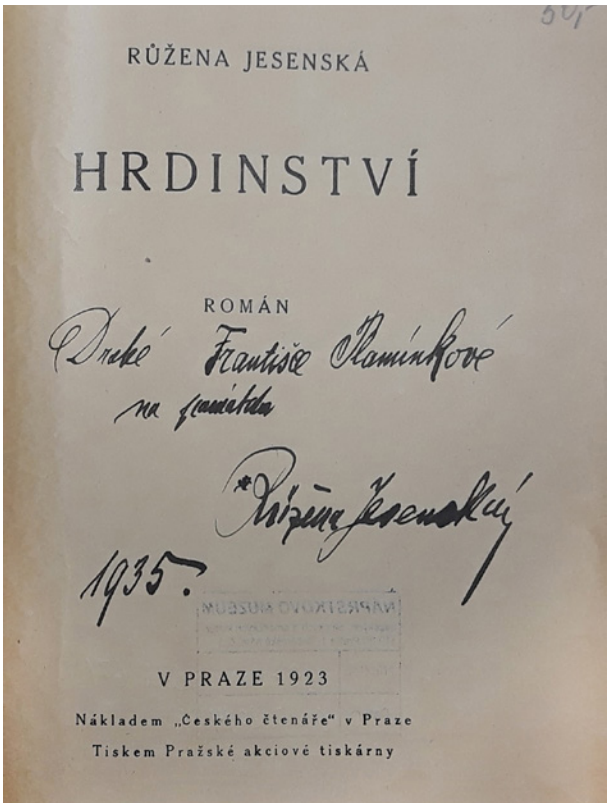
Dôležitú časť zachovalého súboru tvorí zbierka stanov a výročných správ ženských spolkov, ktoré pravdepodobne patrili do knižnice Ženskej národnej rady. Mimoriadne cenné sú ale hlavne cudzojazyčné materiály, ktoré dokumentujú medzinárodné ženské hnutie a významné zapojenie F. Plamínkovej do jednotlivých medzinárodných ženských organizácií – pôsobila v nich ako jedna z podpredsedníčok Medzinárodnej rady žien (Ženská národní rada figurovala ako jej oficiálna pobočka v Československu) a Medzinárodnej aliancie pre volebné právo žien, okrem toho bola jednou z rotujúcich predsedníčok Malej ženskej dohody. Viaceré zo zahraničných publikácií obsahujú vpísané venovania pre Plamínkovú. Niektoré materiály možno označiť za jedinečné vzhľadom na to, že sa nezachovali inde v niekdajšom Československu a aj v zahraničí len v niekoľkých exemplároch.[48]

45 Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 969: Františka PLAMÍNKOVÁ, *Moderní žena*, Praha: nákladem vlastním, 1908.

46 Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 995: Františka PLAMÍNKOVÁ, *La situation* économique *et social de la femme dans la République Tchécoslovaque*, [Praha]: Politika, [1920]; SÚC 998: Františka PLAMÍNKOVÁ, *Les droits politiques de la femme dans la République Tchécoslovaque*, Prague: Édition de la „Gazette de Prague", [1920]; SÚC 777: F. PLAMÍNKOVÁ, *The political rights of women in the Czechoslovak republic*, Prague: Gazette de Prague, 1920.

47 Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 778: Františka PLAMÍNKOVÁ, *Učitelka – žena* – člověk. Praha: Říšský svaz československých učitelek, 1933; SÚC 769: Františka PLAMÍNKOVÁ, *O právu vdaných* žen *na výdělečnou práci. Podle přednášek autorčiných*, Praha: Ženská národní rada, 1934.

48 Takýmto jedinečným materiálom sú napr. publikované výročné správy a materiály z konferencií Malej ženskej dohody. Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 945: *1-e conférence de la Petite entente des femmes discours prononcés aux séances publiques des 3 et 4 novembre 1923*, Bucarest: L'Inprimerie des livres religieux, 1923; SÚC 800: *2-e conférence de la Petite entente des femmes à Belgrade discours et rapports de 1-4 novembre 1924*, Bucarest: L'Inprimerie des livres religieux, 1925; SÚC 612: *Exposition des Femmes Artistes des* États *de la Petite Entente 1938*, Praha: La Petite Entente des Femmes (Orbis), 1938.

RŮŽENA JESENSKÁ

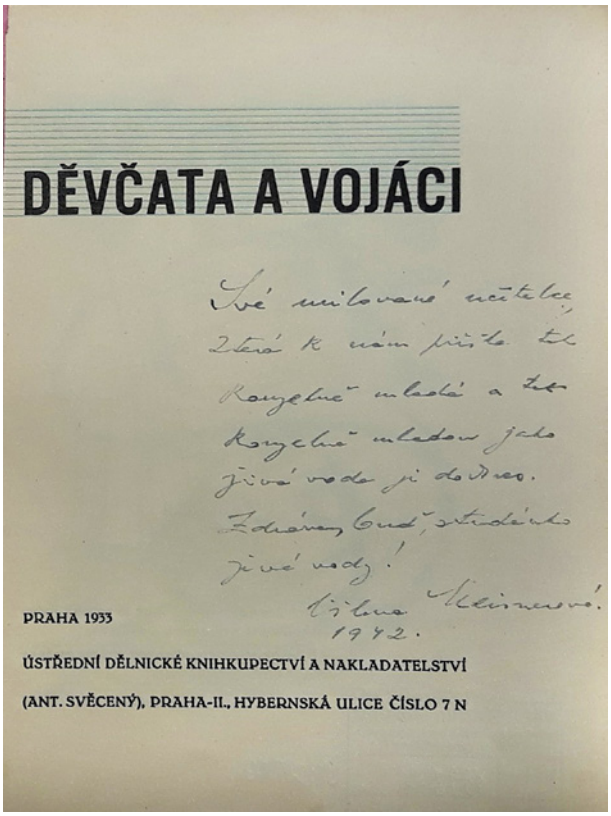
HRDINSTVÍ

ROMÁN

Drahé Františce Plamínkové
na památku
Růžena Jesenská
1935.

V PRAZE 1923

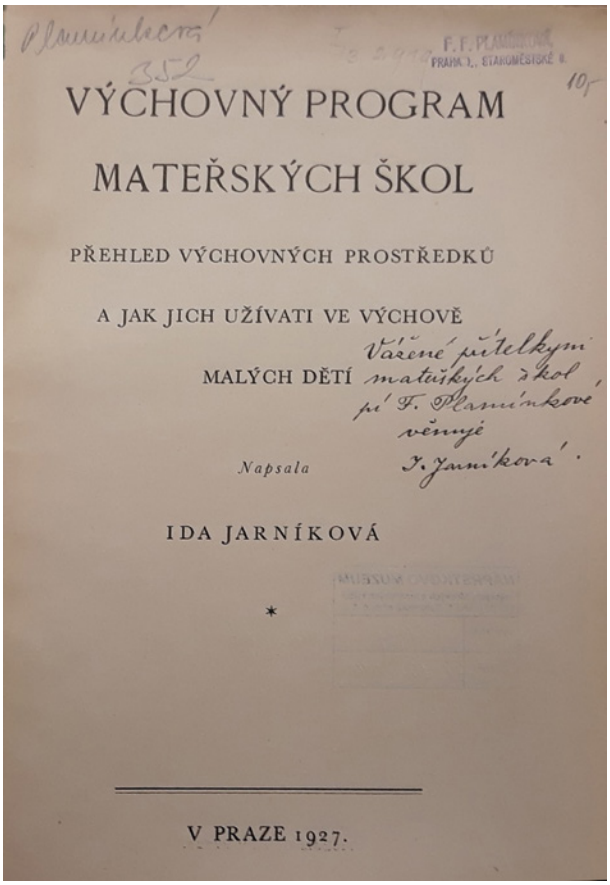
Nákladem „Českého čtenáře" v Praze
Tiskem Pražské akciové tiskárny

DĚVČATA A VOJÁCI

Své milované učitelce,
která k nám přišla tak
krásně mladá a tak
krásně mladou jako
živá voda ji dodnes.
Zdraví, Bůh, středisko
živé vody!
Líbuna Skalníková.
1942.

PRAHA 1933

ÚSTŘEDNÍ DĚLNICKÉ KNIHKUPECTVÍ A NAKLADATELSTVÍ
(ANT. SVĚCENÝ), PRAHA-II., HYBERNSKÁ ULICE ČÍSLO 7 N

VÝCHOVNÝ PROGRAM
MATEŘSKÝCH ŠKOL

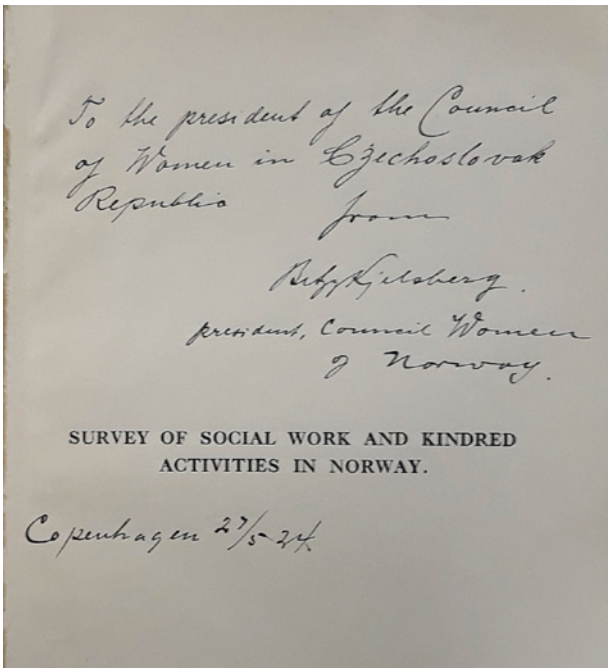
PŘEHLED VÝCHOVNÝCH PROSTŘEDKŮ
A JAK JICH UŽÍVATI VE VÝCHOVĚ
MALÝCH DĚTÍ

Vážené přítelkyni
mateřských škol
p. F. Plamínkové
věnuje
Napsala I. Jarníková.

IDA JARNÍKOVÁ

*

V PRAZE 1927.

To the president of the Council
of Women in Czechoslovak
Republic
from
Betty Gleditsch.
president, Council Women
of Norway.

SURVEY OF SOCIAL WORK AND KINDRED
ACTIVITIES IN NORWAY.

Copenhagen 27/5-24

↖ ↑ Ukážky venovaní v knihách, ktoré Plamínková dostala darom. Zdroj: Knihovna NpM / Examples of dedications in books that Plamínková received as gifts. Source: Náprstek Museum Library

Studie

„Nemožno neglosovati!“ – feministické čítanie a feministická knižnica

Podľa Albíny Honzákovej bola Plamínkovej záľuba v literatúre úzko prepojená s feminizmom a jej idealizmus s túžbou zlepšovať pomery v praktickom živote: *„Plamínková patřila ke generaci, která znala Kanta, Schopenhauera, Hegla, Tolstého a celou ruskou i severskou literaturu; nejen znala, ale její problémy promýšlela a prožívala s největší intensitou. Ale v Plamínkové, na rozdíl od mnohých jiných, už bylo vědomí, jak zmáhat prakticky celou tu tíhu velehory problémů, byl tu program. Její studium souviselo těsně s životem a hlavně, všechno se neslo k životu. Spojila tak mladá Plamínková kladné vlastnosti mladých generací – své a poválečné – studovat a být praktickým.“*[49]

Práve beletria sa stala priamym impulzom k tomu, aby Plamínková verejne protestovala proti diskriminácii žien v tlači. Svoj prvý článok napísala pod silným vplyvom *Chopinovho Preludia* od Tolstého mladšieho, ktoré koncipoval ako protest voči *Kreutzerovej sonáte* svojho otca.[50] Okolnosti zaznamenala Albína Honzáková: *„Bylo to asi v 2. roce učitelování, když za krátké nemoci přečtla* s *velkým zájmem Chopinovo Preludium. Tehdy pochopila, jakým zlem je vynucovaný celibát. Zaujala jí myšlenka Preludia, aby se mladí lidé mohli ženit hned, jak přijde dospělost, a rodiče aby jim pomáhali založiti rodinu. A zatím ve skutečném životě Plamínková viděla, že, kde mají lidé (učitelky na př. a p.) peníze, aby si rodinu založili, dělá se umělá hráz mezi ženami a muži, nutí se k celibátu. Napsala svůj první článek, vášnivý protest proti vynucovanému celibátu pod pseudonymem Racková.“*[51] Jej článok protestujúci proti predpisom, ktoré bránili učiteľkám vydať sa, uverejnil *Časopis učitelek* v roku 1903. Plamínková hneď v jeho úvode vyjadrila motiváciu svojej angažovanosti, okorenenú silným temperamentom: *„Četla jsem hraběte L. L. Tolstoje ‚Chopinovo preludium‘. Nemožno neglosovati!“*[52] Od spomínaného článku viedla krátka cesta k akcii: *„Plamínková referovala o otázce zrušení celibátu na sjezdu Zem[ského]* ústř*[edí] jednot učitelských* a *předložila svůj elaborát jako návrh spolku pražských učitelek k schválení.“*[53]

O tom, že Plamínková „nemohla neglosovati“ knihy už v priebehu čítania, svedčia mnohé výrazné podčiarknutia a poznámky, ktoré urobila do viacerých exemplárov publikácií zachovaných v jej zbierke. Spisovateľka Juliana Lancová farbisto opísala, akým spôsobom Františka čítala – knihy doslova študovala a polemizovala s ich autormi: „Četla a *studovala vždy s tužkou v ruce* a na *místě se* s *autorem vypořádávala: , Oho! Tak to není! To si věc velmi usnadňuje!‘“* Text často podčiarkovala, na okraje kníh si robila značky a poznámky: *„Otazníky, výkřičníky a věcné námitky, jichž jednotlivá slova byla dvakrát i třikrát vášnivě podtržena – to byly znaky, že knížka jí chytla.“*[54]

Knihy boli pre F. Plamínkovú v prvom rade zdrojom vedomostí, nie nedotknuteľnými a ochraňovanými „modlami“. Svedčí o tom spomienka J. Lancovej: F. Plamínková počas ich spoločného prázdninového pobytu tesne pred vypuknutím prvej svetovej vojny roztrhla objemnú brožovanú knihu rakúskeho antifeministu Otta Weiningera *Geschlecht und Charakter* (Pohlavie a charakter) na dve časti, pričom jednu si nechala a druhú polovicu podala Lancovej so slovami, aby si ju preštudovala, že si potom časti takto rozdelenej knihy vymenia a budú o nej diskutovať.[55] Podľa Lancovej si toto dielo chceli detailne prejsť hlavne kvôli autorovým antifeministickým postojom: *„...[kniha] nás tehdy velmi zajímala pro negativní vztah autora k* ženě *vůbec a zejména pro jeho psychologický výklad ženského*

49 A. HONZÁKOVÁ, Mládí F. F. Plamínkové, s. 39.
50 L[ev] Ľ[vovič] TOLSTOJ, *Chopinovo preludium*, Praha: Nakladatelství Hejda & Tuček – knihkupectví, 1901.
51 Albína HONZÁKOVÁ, Zápas za zrušení vnuceného celibátu výdělečně činných žen, in: A. HONZÁKOVÁ, *Kniha života*, s. 56.
52 J. RACKOVÁ [= Františka PLAMÍNKOVÁ], Hovorna. L. L. Tolstoj „Chopinovo preludium”, Časopis *učitelek*, 1903, roč. 10, č. 1, s. 14.
53 A. HONZÁKOVÁ, Zápas za zrušení vnuceného celibátu, s. 56.
54 Juliana LANCOVÁ, Několik pohledů zpět na Plamínkovou, in: *Kniha života*, s. 224.
55 Tamže.

hnutí.“ A práve kritické feministické čítanie Plamínkovej sa prejavilo jej početnými glosami do knihy: *„Když jsem později dostala půlku, kterou prostudovala, našla jsem všechny okraje listů hustě popsané jejím vlasovým, dlouhým písmem.“*[56] Škoda, že sa nám exemplár knihy s Plamínkovej poznámkami nezachoval. Mohli by sme zistiť, ktoré pasáže v tomto známom a opakovane vydávanom antifeministickom spise najviac kritizovala a naopak, s ktorými sa – podľa spomienok Lancovej – dokonca vedela stotožniť. Podľa nej Plamínková *„po prostudování celého díla prohlásila však,* že *Weininger byl chytrý* člověk, *že ho považuje za nejúctyhodnějšího ze všech antifeministů, co jich poznala. Shledala v jeho knize myšlenky, s nimiž se mohla i ztotožniti, jen závěry jeho zdály se nelogické.“*[57]

Lancová upozornila, že to bola Plamínková, ktorá na začiatku 20. storočia, ešte pred prvou svetovou vojnou, presvedčila mladšiu generáciu v Ženskom klube českom, aby začali kolektívne diskusie o literatúre týkajúcej sa aktuálnej „ženskej otázky“. Na jej podnet vznikli v Klube nielen pravidelné debatné stretnutia, ale celá knižnica: *„Mimo to, rovněž na její podnět, zorganizovaly jsme si studijní odbor pro soudobou literaturu, který se nazýval prostě ‚pracovní sekce‘* a *založily jsme ‚Knihovnu Ženského hnutí‘. Pro tu se kupovaly* význačné spisy *současné literatury, které měly nějaký vztah k ženské otázce.“* Aj poznámky k Weiningerovej knihe boli zrejme prípravou na takú diskusiu. Ako prebiehala príprava a samotné diskusné stretnutia, priblížila Lancová: *„O každé knize se podával v pracovní sekci referát a koreferát. Schůze byly každý týden. O obsahu knih se diskutovalo a ke každému problému zaujímaly jsme stanovisko. Referáty a diskuse zůstávaly v rukopise v knihovně a byli každé z nás k dispozici. Plamínková sa zúčastňovala práce i svými referáty.“* Pravidelné konfrontácie názorov formou diskusie viedli jednak k posilňovaniu ženskej solidarity, jednak k uvedomelému feminizmu. Ako poznamenala Lancová: *„Touto společnou ideovou činností vytvořila se mezi námi všemi jakási jednotná myšlenka a citová oblast, v níž naše názory se křížily, postupovaly, vzájemně korigovaly a vyvažovaly, formovaly, tříbily a sjednocovaly.“*[58]

Spomienky J. Lancovej potvrdzujú materiály vložené do štyroch kníh zachovaných v Plamínkovom súbore v knižnici Náprstkovho múzea – dodnes sa v nich nachádzajú listy s výťahmi obsahov, ktoré zrejme slúžili ako podklady k spomínaným referátom a koreferátom. Napríklad sa zachovali v exemplári knihy *Frauenstimmrecht* (Volebné právo žien) od Friedricha Sigismunda z roku 1912, v ktorej tento spoluzakladateľ Nemeckého zväzu pre boj proti emancipácii žien vykresľoval údajné nebezpečenstvá udelenia volebného práva ženám. Argumentoval pritom hlavne fyzickými a psychickými odlišnosťami mužov a žien.[59] Množstvo podčiarknutých pasáží a poznámok na okraji, vpísaných Plamínkovej rukopisom do zachovalého exemplára, svedčí o tom, že knihu čítala veľmi pozorne a že aj autorstvo vloženého referátu možno prisúdiť práve jej.[60]

Ďalšie doteraz zachované referáty vložené do kníh vydaných až po vzniku Československej republiky naznačujú dôležité kontinuity: jednak že prax diskusií o nových knihách pokračovala aj v podmienkach novej republiky, jednak že na budovanie knižnice nadviazala Ženská národní rada, založená v roku 1923. Zameranie kníh so zachovanými vloženými referátmi svedčí o progresívnom smerovaní, i o medzinárodných sieťach Františky Plamínkovej. Brožúra vydaná v španielčine z roku 1920 pod názvom *Plan y Métodos de Enseñanza sexual* (Plán a metódy sexuálnej výchovy) obsahuje vlastnoručné venovanie autorky Františke

56 J. LANCOVÁ, Několik pohledů zpět na Plamínkovou, s. 223–224.
57 Tamže, s. 224.
58 J. LANCOVÁ, Několik pohledů zpět na Plamínkovou, s. 222.
59 Antifeministický spolok „Deutscher Bund zur Bekämpfung der Frauenemanzipation“ založil Sigismund vo Weimare v tom istom roku ako vyšla jeho kniha. Podrobnejšie: Ute PLANERT, *Antifeminismus im Kaiserreich. Diskurs, soziale Formation und politische Mentalität*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, s. 16–17, 59, 119–120.
60 Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 606: Friedrich SIGISMUND, *Frauenstimmrecht*, Leipzig: Dieterich’sche Verlagsbuchhandlung, 1912.

Plamínkovej.[61] Ďalšou je kniha nemeckých autoriek *Weibliche Polizei* (Ženská polícia) z roku 1925, ktorá sumarizuje skúsenosti z dvoch desaťročí zapojenia žien do práce policajných úradov v Nemecku.[62] Autorkou tretieho referátu, ktorý sa zachoval v knihe *Women in the economy of the United States of America* (Ženy v ekonomike Spojených štátov amerických) z roku 1937, bola učiteľka cudzích jazykov a dlhoročná spolupracovníčka Ženskej národnej rady Julie Emingerová. Išlo o podrobný elaborát o pracovných a kariérnych podmienkach žien v USA, ktorý bol vypracovaný na žiadosť viacerých amerických ženských organizácií, pričom ho plánovali predložiť Medzinárodnému úradu práce.[63]

Knižnica, ktorá vznikala ešte v podmienkach habsburskej monarchie v rámci Ženského klubu českého, bola určená na vypožičiavanie pre jeho členky. Išlo teda o výpožičnú spolkovú knižnicu, ktorej úlohou bolo šírenie osvety a najmä povedomia o postavení žien.[64] Stala sa predchodkyňou už celkom cielene budovanej feministickej knižnice Ženskej národnej rady (ŽNR). Budovanie knižnice špecializovanej na „ženskú otázku" a ženské hnutie zakotvila Plamínková aj do stanov ŽNR ako novej centrálnej organizácie československých liberálne-pokrokových žien. „Účelem *Ženské národní rady jest uvésti rovnoprávnost žen, zaručenou ústavou, v životní praksi, zabezpečiti ji* a *působiti, aby organisace a činnost všech orgánů veřejných brala spravedlivý zřetel na mateřský úkol ženin*", znel prvý bod stanov. Jedným z prostriedkov na jeho dosiahnutie si ŽNR stanovila: *„Sbírati materiál o životě žen u nás i v zahraničí"*, a to jednak vlastným prieskumom, jednak *„Vybudováním knihovny ženského hnutí, přehledu literatury o ženě vůbec, vytvořením spojení s různými knihovnami toho druhu u nás i v cizině."*[65]

V „Organizačných správach" novozaloženého časopisu *Ženská rada*, ktorý začala ŽNR vydávať 1. mája 1925, sa už mohli pochváliť, že začali vytvárať „ženskú bibliografiu" a knižnicu, na čo využili aj *„vzácný dar pana presidenta"* T. G. Masaryka.[66]

To, že viaceré knihy, ktoré sa zachovali po F. Plamínkovej, patrili pôvodne do knižnice Ženskej národnej rady, potvrdzuje pečiatka tejto organizácie, ktorou sú označené dve zo zachovaných kníh. Ich roky vydania svedčia o tom, že túto knižnicu dopĺňali aj počas Protektorátu, teda v podmienkach mimoriadne nepriaznivých pre Ženskú národnú radu i Františku Plamínkovú.[67] Koncom roku 1939 obsahovala táto feministická knižnica už 841 zväzkov, z toho 435 cudzojazyčných. V správe o činnosti ŽNR definovala knihovníčka Ludmila Svobodová jej skladbu a poslanie nasledovne: *„Knihy naší knihovny podávají přehled ženské práce doma i v cizině. Jednají většinou o ženském hnutí, sociálních otázkách, školství, umění a pod.*

61 Išlo o publikovaný referát, ktorý predniesla uruguajská lekárka Paulina Luisi Janicki na konferencii argentínsko-uruguajského Abolicionistického výboru v roku 1919. Venovanie pochádza z roku 1920. Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 514: Paulina LUISI, *Plan y métodos de enseñanza sexual. Trabajo leído en la 2. Conferencia del Comité Abolicionista Aregentino Uruguayo, el 26 Octubre de 1919*, Montevideo: G. V. Mariño, 1920.

62 Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 502: Josephine ERKENS (ed.), *Webliche Polizei: Ihr Werden, ihre Ziele und Arbeitsformen als Ausdruck eines neuen Wollens auf dem Gebiete der Polizei*, Lübeck: Deutscher Polizei-Verlag, 1925.

63 Referát v tejto knihe napísaný na písacom stroji v rozsahu 2 strán má nadpis *„Výtah paní prof. Emingerové"*, vľavo hore s datovaním *„Úterý 15/2"*. Podľa datovania bol referát určený na diskusiu 15. februára 1938 (ktorý pripadol na utorok). Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 495: Mary Elizabeth PIDGEON, *Women in the economy of the United States of America: A summary report*, Washington: United States government printing office, 1937.

64 Tým sa líšila od *súkromných* knižníc žien, napr. knižnice slovenskej botaničky Izabely Textorisovej, ktorá ju budovala od poslednej štvrtiny 19. storočia v Blatnici (obci neďaleko Turčianskeho sv. Martina) a požičiavala z nej knihy aj iným záujemcom, najmä dievčatám a ženám. Okrem slovenskej a svetovej beletrie obsahovala rôzne učebnice, jazykové gramatiky, a najmä odbornú literatúru a časopisy z odboru botaniky. Textorisová okrem nákupov získavala knihy aj intenzívnou výmenou s inými slovenskými a českými národne uvedomelými ženami. Podrobnejšie: P. SABOV, Osobné knižnice slovenských žien, s. 9; R. HOLEC, *Kniha o čítaní*, s. 191.

65 Národní archiv Praha, fond Ženská národní rada, karton 1: Stanovy Ženské národní rady (schváleny Ministerstvem vnitra republiky Československé 24. 2. 1923), s. 1–2.

66 Zprávy organisační, *Ženská rada*, 1925, roč. 1, č. 4, s. 11–12.

67 Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 549: brožúra z konferencie za mier konaná v Bruseli (*Congrès universel pour la paix: Bruxelles 3, 4, 5, 6. Septembre 1936.* Paris; Bruxelles: Labor, 1936) a sign. SÚC 846: ročenka dobročinného výboru v Brne (*Z doby Boženy Němcové: ročenka Dobročinného komitétu v Brně Chudým dětem.* Brno: Pokorný, 1941).

Naše knihovna se stále doplňuje, aby se kulturní práce mohla co nejvíce prohlubovati a rozšiřovati.“[68] Do súboru kníh po Františke Plamínkovej *v zbierke* Náprstkovho muzea sa však dostala len menšia časť z nich.

Knihy ako svedkovia života a sietí Františky Plamínkovej

Keď Ernest Hemingway tvrdil, že neexistuje vernejší priateľ ako kniha, nepočítal s tým, že niektoré knihy svojich majiteľov opúšťajú bez ich pričinenia – tí, čo si ich požičali, ich zabudnú vrátiť alebo sú už tak opotrebované častým čítaním, že ich nemožno viac používať. Iné knihy sa v živote človeka vyskytnú, ale nezostanú s ním – sú len požičané a po prečítaní ich treba vrátiť. Existujú aj knihy, ktorých osudom nie je zostať v jednej knižnici – putujú od človeka k človeku a v každom zanechajú stopy. Možno niektoré z týchto vysvetlení patria medzi dôvody, prečo väčšinu z kníh, o ktorých máme správy, že F. Plamínkovú oslovili, nenachádzame v jej knižnom súbore zachovanom v Náprstkovom múzeu.

O vzťahu F. Plamínkovej ku knihám vypovedá aj to, ako sa k nim správala. Väčšina jej kníh sa zachovala v pôvodnej väzbe, nájdeme medzi nimi však i také, ktoré dostali novú preväzbu – pôvodne brožované vydania získali pevné dosky, ktoré im predĺžili život. Veľkú časť zo zachovaných kníh si F. Plamínková označila posesorským záznamom o vlastníctve – celým svojím menom, ktoré vpísala spravidla na pravý horný okraj titulného listu. V mnohých prípadoch knihu označila skrátenou podobou svojho priezviska: „Plam“. Táto skratka bola zároveň jednou z viacerých priateľských prezývok, ktorou ju nazývali medzi sebou jej spolupracovníčky – tak doma, v Československu,[69] ako aj jej zahraničné súputníčky v ženskom hnutí.[70] S odkazom na jej meno, ale i „ohnivý temperament“, ju české spolužiačky – a neskôr jej žiačky, kolegyne a kolegovia – prezývali aj „Plamka“, „Plamen“, pričom najbližší ju oslovovali aj „Francie“.[71]

V zbierke však nachádzame aj knihy, ktoré sú nositeľmi svedectva o Plamínkovej intímnych vzťahoch. Takou je nesporne exemplár *Novelly* od Růženy Jesenskej, ktorý má na titulnom liste osobné venovanie od Viléma Freyera, niekdajšieho Plamínkovej snúbenca: *„Od ‚špatného‘ člověka / 6/XII 1900 / Vilém“*.[72] Medzi knihami – či už beletriou alebo odbornou literatúrou – možno nájsť mnoho dedikácií. Väčšina z nich odkazuje na to, že Plamínková získala knihy z titulu svojej funkcie – buď školskej inšpektorky alebo neskôr senátorky a funkcionárky ženských organizácií – či ako prejav vďaky za poskytnutú podporu. Niektoré z venovaní sú krátke, formálne, iné sú rozsiahlejšie a obsahujú aj zmienku o konkrétnej forme pomoci či spolupráce, za ktorú získala takéto poďakovanie. Zároveň naznačujú Plamínkovej bohaté a vzájomne prepletené siete kontaktov, konkrétnych spolkov alebo mien spolupracovníčok, spolupracovníkov či obdivovateľov a obdivovateliek.

Niektoré z kníh – ako sme už uviedli – nesú znaky čítania; viacero publikácií ale nemá rozrezané stránky napriek tomu, že obsahujú venovanie. O čom to svedčí? Takéto exempláre F. Plamínková očividne neprečítala – aby to mohla urobiť, musela by najprv rozrezať jednotlivé strany knihy. Zároveň je to svedectvo

68 Jednatelská zpráva Ženské národní rady za rok 1939 pro valnou schůzi, konanou dne 2. a 3. března 1940, *Ženská rada*, 1940, roč. 16, č. 2, s. 20.

69 *„Dodnes ji slyším, naši drahou ‚Plam‘, dodnes vidím, jak nám po schůzi naložila práci...,“* spomínala na spoluprácu s F. Plamínkovou jej niekdajšia žiačka L. Pracnová. L. PRACNOVÁ, Paní senátorka Plamínková, in A. Honzáková (ed.), *Kniha života*, s. 170.

70 *„... mé styky s pí Plamínkovou – ‚Plam‘, jak my ji mezi sebou říkáme, diminutivem přátelským, byly časté a vřelé...“*, napísala o F. Plamínkovej Švajčiarka Emilie Gourd, sekretárka Medzinárodnej aliancie za volebné právo žien. Emilie GOURD, Paní F. F. Plamínková, in: A. Honzáková (ed.), *Kniha života*, s. 742. Podobne ju „Plam“ nazývala v spomienkach aj jedna z podpredsedníčok Aliancie Rosa Manus. Projevy vedoucích žen evropských i amerických. Rosa Manus, in: A. Honzáková (ed.), *Kniha života*, s. 743–744.

71 Riaditeľ dievčenskej meštianskej školy (Praha-Bubny), na ktorej F. Plamínková učila pred prvou svetovou vojnou, spájal prezývku s jej silným temperamentom: *„Plamínkové, pro její ohnivý temperament, jsme* říkali *Plamen, také Francie, a já jsem jí někdy* říkával *protestant.“* Josef RAŠÍN, F. F. Plamínková, n: A. HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života*, s. 186.

72 Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 912: Růžena JESENSKÁ, *Novelly*, Praha: J. Otto [1900].

o tom, že knihy sa k nej dostávali rôznym spôsobom a cez rôzne siete. Mnohé zo zahraničných publikácií týkajúcich sa ženských hnutí si priviezla z pobytov na kongresoch medzinárodných organizácií žien, viaceré jej darovali osobne alebo poslali zo zahraničia autorky a kolegyne cez tieto medzinárodné siete. Hoci je možné, že v niektorých prípadoch išlo o nevyžiadané dary – teda že o niektoré z kníh nestála a prijala ich zo slušnosti – je isté, že Plamínková si osobitne cenila každú knihu týkajúcu sa ženských hnutí, keďže v nich videla aj dokumentačnú hodnotu a budúci prírastok do knižnice Ženskej národnej rady. Knihy, ktoré sa zachovali s nerozrezanými listami, mohli byť aj duplikátmi už prečítaných titulov, ktoré presunula do knižnice ŽNR. Zároveň môžu naznačovať veľkú pracovnú vyťaženosť Plamínkovej – že kvôli svojej verejnej činnosti nemala dosť voľného času a nebolo teda v jej silách prečítať všetky knihy, ktoré sa k nej dostali. Brožúry z konferencií a výročné správy ženských spolkov z Československa zas poukazujú na silné presieťovanie cez osobnosti a spolky združené v Ženskej národnej rade i mimo nej.

Na spoluprácu Plamínkovej so Slovenskom odkazuje zachovalá brožúra *Ľudové kurzy pre ženy na Slovensku v školskom roku 1932/33*,[73] ktorá je zároveň vynikajúcim príkladom kritického čítania z pozície feministickej líderky. Pomerne stručnú správu o cieľoch, priebehu, programe a frekvencii osvetových kurzov, organizovaných na Slovensku najmä pre dievčatá a ženy na vidieku, zostavila učiteľka Emília Andresová, v tom čase riaditeľka škôl Ústavu M. R. Štefánika v Martine. Plamínková si brožúru starostlivo prečítala a zvýrazňovala si pritom pasáže v texte. Jej rukou vpísané poznámky a energické podčiarkovania odhaľujú, že ju veľmi rozhorčila skladba kuratória, ktoré malo za úlohu riadiť a dohliadať na organizáciu kurzov. Zarazil ju nepomer v počte mužov a žien v 21-člennom kuratóriu, v ktorom napočítala len 4 ženy. Na obálku brožúry o kurzoch si v jej názve trikrát silno podčiarkla výraz „pre ženy" – aby zdôraznila, že kurzy boli síce určené ženám – ale v kuratóriu mali len symbolické zastúpenie, a teda aj rozhodovacie právomoci. Komentár, ktorý vpísala nad nadpis, je odrazom jej kritického feministického postoja a praktických skúseností organizátorky ženského hnutia: *„A v celém kuratoriu jsou 4 ženy, z nich 1 (Dr. A. Masaryková) nemůže docházet*[74]*, druhá je zástup[kyně] sboru* a 3. *správkyně, čili sotva s autoritou, aby jejich mínění mělo* váhu za 17 *mužů; jen 1 [je] za Živenu, kt[erá] snad něco váží!"*

Z Plamínkovej stykov so slovenskými ženskými organizáciami boli najintenzívnejšie práve s fukcionárkami slovenského spolku Živena, ktorý bol členom Ženskej národnej rady hneď od jej založenia. Plamínkovej rozhodné feministické postoje a overené organizačné metódy, podložené dlhoročnou praxou verejného angažovania v ženskom hnutí i v politike, budili v značne konzervatívnejších pomeroch Slovenska veľkú pozornosť. Časopis *Živena* v biografickom článku o F. Plamínkovej pri príležitosti jej 60. narodenín podčiarkol jej kontakty a vplyv na Slovensku: *„Aj u nás je Plamínková dobre známa a pri svojich častých návštevách v Bratislave a iných slovenských mestách nachodí vždy ctiteľky a nasledovníčky."*[75] Najmä v radoch mladej generácie pôsobila ako príťažlivý vzor modernej líderky.

***

Knihy spojené s menom F. Plamínkovej majú potenciál „rozprávať" príbehy a svedectvá o jej živote. Knihy ju sprevádzali po celý život. Stali sa pre ňu zdrojom

73 Náprstkovo muzeum – knihovna, sign. SÚC 691: Ľudové kurzy pre ženy na Slovensku v školskom roku 1932/33, Turčiansky sv. Martin: Krajinské školy ústavu M. R. Štefánika (Knihtlačiarský účastinársky spolok), 1933.

74 Alice Masaryková bola členkou kuratória ako predsedníčka Československého Červeného kríža, ktorý spolupracoval so Živenou pri organizácii vzdelávania sociálnych a zdravotných pracovníčok na Slovensku. Plamínková si bola vedomá, že prekážkou osobnej účasti A. Masarykovej na zasadnutiach kuratória bola nutnosť vycestovať z Prahy na Slovensko.

75 Františka Plamínková (Z českého feminizmu), *Živena*, 1935, č. 2, s. 60-61.

poučenia, cibrenia umeleckého vkusu a formovania jej postojov vychádzajúcich zo solidarity so slabšími a zmyslu pre spravodlivosť, ktoré ju priviedli k demokratickému presvedčeniu a feminizmu. Literatúru vnímala ako nástroj zušľachťovania a vzdelávania detí i dospelých. Aj preto obdarúvala svoje žiačky knihami a neskôr presadzovala potrebu zhromažďovať a sprístupňovať publikácie o postavení a emancipácii žien – čo napokon vyústilo do budovaniu špecializovanej feministickej knižnice. Kritické čítanie sa pre ňu stalo impulzom k napísaniu prvého protestného článku proti diskriminácii učiteliek, i k pravidelným diskusiám mladých žien o knihách, v ktorých si ujasňovali svoje postoje a už pred prvou svetovou vojnou smerovali k uvedomelému feminizmu. To všetko sa dozvedáme najmä zo spomienok pamätníkov. Knižnica Františky Plamínkovej však poskytuje nečakane širšie možnosti.

Jedinečný súbor kníh po Plamínkovej, ktorý sa vďaka jej nasledovníčkam zachoval v knižnici Náprstkovho muzea, bol doteraz známy len úzkemu okruhu zasvätencov. Chceme naň upriamiť pozornosť širšej verejnosti. Teraz je príležitosť ponoriť sa do publikácií, ktoré Plamínková vlastnila a prelistovať stránky, ktoré prešla a často doplnila zaujímavými vpísanými komentármi. Napriek tomu, že ide zrejme len o torzo spomínaných pôvodných knižníc – osobnej knižnice Františky Plamínkovej a feministickej knižnice Ženskej národnej rady – je dôležitým hmotným svedectvom toho, čo čítala, ako čítala, čo ju ovplyvnilo a aké mala presieťovania doma i v zahraničí. Listovanie v jej knihách a hlbšie uvažovanie naprieč desaťročiami života Františky Plamínkovej odkrýva stopy jej myšlienkového, ideového a osobnostného vývoja. Naznačuje jej postupný prerod od široko rozhľadenej čitateľky cez kritickú glosátorku k feministickému čítaniu a angažovaniu líderky a političky.

Zachovaný súbor predstavuje výnimočný materiál nielen k poznaniu osobnosti a života tejto významnej líderky ženského hnutia doma i v zahraničí, ale tiež k počiatkom a rozhodujúcim etapám českého, československého a medzinárodného feminizmu. Obsahuje rad originálnych materiálov z činnosti domácich a medzinárodných ženských organizácií. Predstavuje tak nenahraditeľný – inde len málo dostupný – materiál na štúdium ženského hnutia a jeho medzinárodného kontextu. Dôležitý je nielen tým, že sa v ňom nachádzajú významné diela feminizmu, ale tiež viaceré antifeministické spisy, a práve tie sú jedinečnými prameňmi k poznaniu spôsobov argumentácie, ktoré sa – s miernymi obmenami – opakujú dodnes. Spôsoby, akými na ne dokázala reagovať Plamínková a široký okruh jej kolegýň a kolegov doma i v zahraničí, zostávajú inšpiratívne a poučné aj dnes.

PRAMENY A LITERATURA

ARCHIVNÍ PRAMENY

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha, fond Albína Honzáková

Národní archiv Praha, fond Ženská národní rada

DOBOVÝ TISK

J. RACKOVÁ [= Františka PLAMÍNKOVÁ], Hovorna. L. L. Tolstoj „Chopinovo preludium", *Časopis učitelek*, 1903, roč. 10, č. 1, s. 14.

Jednatelská zpráva Ženské národní rady za rok 1939 pro valnou schůzi, konanou dne 2. a 3. března 1940, *Ženská rada*, 1940, roč. 16, č. 2, s. 20.

Františka Plamínková (Z českého feminizmu), *Živena*, 1935, č. 2, s. 60–61.

Zprávy organisační, *Ženská rada*, 1925, roč. 1, č. 4, s. 11–12.

DOBOVÁ LITERATURA A MEMOÁRE

1-e conférence de la Petite entente des femmes discours prononcés aux séances publiques des 3 et 4 novembre 1923, Bucarest: L'Inprimerie des livres religieux, 1923.

2-e conférence de la Petite entente des femmes à Belgrade discours et rapports de 1-4 novembre 1924, Bucarest: L'Inprimerie des livres religieux, 1925.

Congrès universel pour la paix: Bruxelles 3, 4, 5, 6. Septembre 1936, Paris – Bruxelles: Labor, 1936.

Anna Charlotta EDGREN-LEFFLEROVÁ, *Žena a láska: Román*, Praha: Vzdělávací bibliotéka, [1897].

Josephine ERKENS (ed.), *Webliche Polizei: Ihr Werden, ihre Ziele und Arbeitsformen als Ausdruck eines neuen Wollens auf dem Gebiete der Polizei*, Lübeck: Deutscher Polizei-Verlag, 1925.

Exposition des Femmes Artistes des États de la Petite Entente 1938, Praha: La Petite Entente des Femmes (Orbis), 1938.

Gustave FLAUBERT, *Paní Bovaryová*, Praha: Časopis českého studentstva, 1892.

Arne GARBORG, *U maminky*, Praha: Vzdělávací bibliotéka, [1894?].

Emilie GOURD, Paní F. F. Plamínková, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 741–743.

Marie HEGENBARTOVÁ, F. F. Plamínková, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 564–567.

Albína HONZÁKOVÁ, Mládí F. F. Plamínkové, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 28–40.

Albína HONZÁKOVÁ, Politická činnost F. F. Plamínkové v osvobozené vlasti, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 74–87.

Albína HONZÁKOVÁ, Studie o práci a osobnosti F. F. Plamínkové, in: Albína HONZÁKOVÁ – Jindřich ŘÍHA, *Senátorka F. F. Plamínková a president Masaryk*. Praha: Ženská národní rada, 1935, s. 23–32.

Albína HONZÁKOVÁ, Zápas za zrušení vnuceného celibátu výdělečně činných žen, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 55–60.

F. JANDOVÁ-ŠTĚPNIČKOVÁ, Vzpomínky školačky z dob působení pí senátorky F. Plamínkové na měšt. škole u Sv. Tomáše v Praze III. (r. 1900), in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 174–178.

Růžena JESENSKÁ, Františka Plamínková, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 183–185.

Růžena JESENSKÁ, *Novelly*, Praha: J. Otto, [1900].

Juliana LANCOVÁ, Několik pohledů zpět na Plamínkovou, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 218–227.

Paulina LUISI, *Plan y métodos de enseñanza sexual. Trabajo leído en la 2. Conferencia del Comité Abolicionista Aregentino Uruguayo, el 26 Octubre de 1919*, Montevideo: G. V. Mariño, 1920.

Ľudové kurzy pre ženy na Slovensku v školskom roku 1932/33, Turčiansky sv. Martin: Krajinské školy ústavu M. R. Štefánika (Knihtlačiarský účastinársky spolok), 1933.

Maurice MAETERLINCK, *Aglavena a Selysetta*, Praha: Vzdělávací bibliotéka, [1895/1896].

Dmitrij Sergejevič MEREŽKOVSKIJ, *Leonardo da Vinci. Díl I–II*, Praha: Karel Stanislav Sokol, 1907.

John Stuart MILL, *O svobodě*, Praha: Nákladem vydavatelstva „Časopis českého studentstva", 1891.

John Stuart MILL, *Poddanství žen*, Praha: Nákladem vydavatelstva „Časopis českého studentstva", 1890.

John Stuart MILL, *Úvahy o vládě ústavní*, Praha: Nákladem vydavatelstva „Časopis českého studentstva", 1892.

Vojta NÁPRSTEK, *Přednáška Julia Zeyera k edmdesátým jeho narozeninám*, V Praze: F. Šimáček, 1896.

Pátá výroční zpráva spolku Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek v Praze za rok 1890, V Praze: nákladem spolkovým, 1891.

Mary Elizabeth PIDGEON, *Women in the economy of the United States of America: A summary report*, Washington: United States government printing office, 1937.

Františka PLAMÍNKOVÁ, *La situation économique et social de la femme dans la République Tchécoslovaque*, [Praha]: Politika, [1920].

Františka PLAMÍNKOVÁ, *Les droits politiques de la femme dans la République Tchécoslovaque*, Prague: Édition de la „Gazette de Prague", [1920].

Františka PLAMÍNKOVÁ, *Moderní žena*, Praha: nákladem vlastním, 1908.

Františka PLAMÍNKOVÁ, *O právu vdaných žen na výdělečnou práci. Podle přednášek autorčiných*, Praha: Ženská národní rada, 1934.

Františka PLAMÍNKOVÁ, *The political rights of women in the Czechoslovak republic*, Prague: Gazette de Prague, 1920.

Františka PLAMÍNKOVÁ, *Učitelka – žena – člověk*, Praha: Říšský svaz československých učitelek, 1933.

L. PRACNOVÁ, Paní senátorka Plamínková, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 170–171.

Josef RAŠÍN, F. F. Plamínková, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 186–187.

Friedrich SIGISMUND, *Frauenstimmrecht*, Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1912.

Bohuslava SOKOLOVÁ, *Čechům dobré vůle! Slovo k boji o národnost českých menšin*, Praha 1897.

Lev Nikolajevič TOLSTOJ, *Kreutzerova sonata + přívazek Doslov ke „Kreutzerově sonátě"*, Praha: Nákladem vydavatelstva „Časopis českého studentstva", 1890.

Lev Nikolajevič TOLSTOJ, *Spisy Hraběte Lva Nikolajeviče Tolstého*, Praha: J. Otto, 1890.

Lev Ľvovič TOLSTOJ, *Chopinovo preludium*, Praha: Nakladatelství Hejda & Tuček – knihkupectví, 1901.

Rosa Manus, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 743–744.

Z doby Boženy Němcové: ročenka Dobročinného komitétu v Brně Chudým dětem, Brno: Pokorný, 1941.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

Stefan BOLLMANN, *Ženy a knihy. Vášeň s následky*, Brno 2015.

Roman HOLEC, „Čo sa čítalo pod perinou..." (alebo ako literatúra kazila mládež), in: Denisa NEŠŤÁKOVÁ (ed.), *Moc sexu: Sex a sexualita v moderných dejinách Slovenska*, Bratislava 2021, s. 33–55.

Roman HOLEC, „Keď sa žena naučila čítať, zrodila sa vo svete ženská otázka" (Ako slovenské ženy čítali a vnímali beletriu z hľadiska svojho postavenia), in: Gabriela DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ et al., *V supermarkete dejín: podoby moderných dejín a spoločnosti v stredoeurópskom priestore. Pocta Elene Mannovej*, Bratislava 2021, s. 453–477.

Roman HOLEC, *Kniha o čítaní, čítanie o knihách*, Bratislava 2022.

Ľubica KÁZMEROVÁ, Náčrt portrétu osobnosti v kontexte doby, in: Katarína BEŇOVÁ (ed.), *Barónka. Osudy Margity Czóbelovej (1891–1972). Medzi Mednyánszkym a Robbe-Grilletom* [Katalóg výstavy], Bratislava 2011, s. 41–46.

Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.

Ute PLANERT, *Antifeminismus im Kaiserreich. Diskurs, soziale Formation und politische Mentalität*, Göttingen 1998.

Vlasta ŘEŘICHOVÁ, Proměny čtenářství a funkcí četby od konce 18. do počátku 21. století, in: Tomáš JIRÁNEK – Jiří KUBEŠ (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2002, s. 151–161.

Peter SABOV, Osobné knižnice slovenských žien v 19. storočí – jedinečný fenomén výskumu dejín knižníc na Slovensku, in: Rostislav KRUŠINSKÝ (ed.), *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 17. odborné konference Olomouc, 5. – 6. listopadu 2008*, Brno – Olomouc 2009, s. 5–17.

Zsuzsanna SZEGEDY-MASZÁK, Női olvasás a 19. századi Angliában, in: Júlia PAPP (ed.), *A zsoltártól a rózsaszín regényig. Fejezetek a magyar női művelődés történetéből* [Katalóg výstavy], Budapest 2014, s. 193–201.

Jiří TRÁVNÍČEK, *Kulturní vetřelec. Dějiny čtení – kalendárium*, Brno 2020.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Knihovna Náprstkova muzea, Osobná knižnica Františky Plamínkové [online], dostupné z: https://npm.opac.nm.cz/search?type=global&q=Plam%C3%ADnkov%C3%A1

Studies
SK + EN

Acta Musei Nationalis Pragae Historia 80/2026/4
DOI: 10.37520/amnph.2026.024

Gabriela Dudeková Kováčová – Daniel Hupko

Františka Plamínková's Library: Reflections on Her Relationship with Books and Feminist Reading (EN)

The study is the result of the APVV-22-0205 project entitled "Problémy dejín historiografie a myslenia o dejinách" [Problems in the History of Historiography and Thinking about History], carried out at the Institute of History of the Slovak Academy of Sciences (SAV, v.v.i.). G. Dudeková Kováčová is a research fellow at this institute.

Gabriela Dudeková Kováčová, Institute of History of the Slovak Academy of Sciences (SAV, v.v.i.)., gabriela.dudekova@savba.sk

Daniel Hupko, Bratislava City Museum, daniel.hupko@gmail.com

The book repository on the top floor of the Náprstek Museum houses a collection of several hundred books from the estate of Františka Plamínková. What does this collection of books tell us about its original owner, and to what extent can we use it to construct a picture of F. Plamínková as a reader? What role did books play in her life? What was her relationship with books and the library? Which works of literature influenced her most? What constituted her "feminist reading"? Answers to these questions are suggested not only by the composition—that is, the authors and themes of the preserved collection—but also by the physical traces found in several volumes. In addition to inscribed dedications and markings, they also contain Františka Plamínková's original handwritten notes.

Františka Plamínková's contemporaries left behind many accounts of various aspects of her life and personality. One of these, which aptly rounds out her portrait, was recorded by her close friend Albína Honzáková. She emphasised Plamínková's strong relationship with books and reading by noting that Františka, even as a teenager, "*read a great deal*"[1] and that during her studies at the teacher training college, she was more interested in domestic and foreign fiction than in textbooks. Even then, Františka was reading challenging works of literature; she approached them critically and often shared her original assessments with her classmates and the teaching staff.[2] Although the commemorative volume published during Plamínková's lifetime on the occasion of her 60th birthday, titled *Kniha života (Book of Life)*, contains a whole series of other reminiscences by women and men who met and worked with her; no one else has examined in greater detail the unique relationship that the passionate reader Františka Plamínková had with literature. The commemorative volume placed particular emphasis on her public roles and achievements: as a teacher, politician, and active member of the Senate of the National Assembly of the Czechoslovak Republic, as well as a feminist, leader of the Czechoslovak women's movement, and its prominent representative abroad.[3] In our reflections on what kind of literature she read and how she read it, we must therefore rely on other—albeit fragmentary—sources.

Reading habits and practices represent an interesting aspect of the history of mentalities. Traditional historical sources used in the study of mentalities (such as personal correspondence, diaries and various forms of private notes and jottings) are now often supplemented by sources that previously lay outside the scope of researchers' interest. These include the aforementioned private libraries as a mate-

1 Albína HONZÁKOVÁ, Mládí F. F. Plamínkové [The Youth of F. F. Plamínková], in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Prague: Women's Headquarters of the Czechoslovak National Social Party and the National Council of Women, 1935, p. 32.

2 Ibid., pp. 33–35. Cf.: Albína HONZÁKOVÁ, Studie o práci a osobnosti F. F. Plamínkové [A Study of the Work and Personality of F. F. Plamínková], in: Albína HONZÁKOVÁ – Jindřich ŘÍHA, *Senátorka F. F. Plamínková a president Masaryk*. Prague: National Council of Women, 1935, pp. 29–30.

3 Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové*, Prague: Women's Headquarters of the Czechoslovak National Social Party and the National Council of Women, 1935, 776 p.

rial source of research, which is useful to analyse from multiple perspectives and disciplines. Private libraries allow us to uncover not only the reading preferences, artistic tastes, intellectual worlds, and ideological sources of their owners, but also—as the case of Františka Plamínková shows—their social contacts and networks.

We are fortunate that this opportunity is provided to us, at least in part, by the collection of books from F. Plamínková's estate, which has been physically preserved to this day in the holdings of the Náprstek Museum of Asian, African, and American Cultures, as a part of the National Museum in Prague. Although this is not a separately catalogued or distinct collection bearing the name "F. Plamínková's Library", the scope and composition of this book collection can be reconstructed based on the catalogue.[4] It contains nearly 700 books and booklets that reveal a wide range of topics and provide further insights into the life of their original owner.[5]

At this time, it is not possible to determine exactly what proportion of F. Plamínková's original library is represented by the collection preserved at the Náprstek Museum. This is because it contains both volumes from her private library and books from the special library of the National Council of Women—the headquarters of feminist-oriented Czechoslovak women's association, of which Plamínková was the founder and chairwoman. The National Museum acquired the current collection of books in 1956 (initially on long-term loan and later as a donation) from the Božena Němcová Society, which had received it from Marie Vinklářová, Františka Plamínková's sister. At the time of their transfer to the museum, the books from both libraries were housed in a villa in Černošice, which F. Plamínková had built and where both sisters lived. During the Protectorate, part of the National Council of Women's library was apparently kept in F. Plamínková's villa in Černošice, and after her death, M. Vinklářová continued to look after the books and worked to preserve them.

Women's Reading and Plamínková

Memoirs and personal correspondence—as well as the vigorous underlining, marks, and notes that Františka often made in her copies of books—testify to the fact that she was a passionate and critical reader. She not only studied books and articles but also engaged in a passionate dialogue with them when reading. From her correspondence with colleagues, especially with her kindred spirit Albína Honzáková[6] it is clear that books were, throughout her life, a fundamental source of knowledge and inspiration for Františka's reflections on the meaning of life, social justice—and, in particular, the status of women in various countries and their living conditions. This was another way in which she shaped her feminist convictions.

Plamínková kept up with both older and more recent scholarly literature—particularly on psychology, pedagogy, philosophy, and feminism—while also reading poetry, novels, and short stories. She subsequently discussed these works in letters and during personal meetings, particularly with her students and colleagues in the women's movement. Even at a young age, she took an interest in political events and journalism. As a teenage girl and young woman of the late 19th century, she thus represented a new type of educated, broad-minded, and artistically inclined

4 The collection of F. Plamínková's books (totalling almost 700 library items) does not constitute a separate collection, but forms an integral part of the Náprstek Museum's specialist library; the individual items can be found in the library catalogue under the call number of SÚC (State Office for Ecclesiastical Affairs, SOEA) (SÚC in Czech): https://npm.opac.nm.cz/search?type=global&q=Plam%C3%ADnkov%C3%A1

5 By contrast, the municipal "Františka Plamínková Library" in the town of Černošice, which is named in her honour, does not hold any books from her estate.

6 Literary Archive of the Museum of Czech Literature (hereinafter LA MCL), Albína Honzáková Collection, Personal correspondence – incoming: Františka F. Plamínková.

female personality (she engaged in painting and singing), one who, moreover, possessed her own critical views, which she was able to articulate. The literature she surrounded herself with reflected this as well. In many respects, it was literature that was seen as controversial, subverting the conventions of the time, feminist, and left-leaning. For this reason, too, Františka Plamínková was considered unconventional already as a young woman and regarded as the prototype of a modern woman.

For most women, however—even those from the middle and upper classes—broader opportunities for higher education or reading at home were not yet available at that time. Historical research and statistical data reveal that women's reading culture has always differed from that of men. To this day, they differ substantially, particularly in the intensity of reading and in their relationship to fiction (in both cases, in women's favour).[7] What can be described as typical of or unique to Františka Plamínková in this regard? And to what extent was her feminism specific in relation to reading?

Its uniqueness becomes particularly apparent when compared to mainstream society. The scope and content of women's reading underwent a significant transformation during the lifetime of Františka Plamínková (1875–1942); it can be said that this was one of the greatest transformations in Central Europe's history.[8] This change came about not only through the expansion of educational opportunities for women to obtain professional skills, but primarily so that they could properly represent their families and raise children in accordance with religious norms and national requirements. Throughout the 19th century, attitudes toward women's status in society gradually began to shift toward accepting them as more equal to men. This led to changes in the portrayal of women in literature, as well as in perceptions of their relationship to education and books. Reading had already played an important role in education, particularly among the upper social classes. However, it was viewed primarily as an important tool for instilling the characteristics and moral attitudes required by social norms.[9]

The selection of books for girls and young women remained under the close supervision of parents, teachers, and other authorities to ensure that they served educational purposes in accordance with the morals of the time and, at the same time, did not provide even the slightest cause for undesirable thoughts.[10] Throughout the 19th century, opinions on the usefulness of reading varied. Although there were certainly those who condemned reading by young women[11] or even considered it harmful to their health,[12] in general, reading—along with keeping up a correspondence—was considered a suitable pastime for women and girls of the upper classes until the first half of the 20th century.[13] In the second half of the 19th century, thanks in part to reading, a woman could begin to "pursue" a career: as a governess, teacher, or companion, whose duties included, among other things, reading aloud from books to her employers. However, the demonisa-

7 Jiří TRÁVNÍČEK, *Kulturní vetřelec. Dějiny čtení – kalendárium*, Brno 2020, p. 18.

8 J. Trávníček aptly describes reading, a cultural phenomenon, as a "cultural intruder", with which humanity – in terms of the length of its history – has coexisted for only a very short time. J. TRÁVNÍČEK, *Kulturní vetřelec*. p. 11.

9 Vlasta ŘEŘICHOVÁ, Proměny čtenářství a funkcí četby od konce 18. do počátku 21. století [Changes in Reading Habits and the Functions of Reading from the Late 18th to the Early 21st Century], in: Tomáš JIRÁNEK and Jiří KUBEŠ (eds.), *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2002, p. 155.

10 See: Roman HOLEC, *Kniha o čítaní, čítanie o knihách*, Bratislava 2022, p. 174; Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i* k *modlitbě.* Žena v *minulém století*, Prague 1999, p. 48.

11 Zsuzsanna SZEGEDY-MASZÁK, Női olvasás a 19. századi Angliában, in: Júlia PAPP (ed.), *A zsoltártól a rózsaszín regényig. Fejezetek a magyar női művelődés történetéből* [Katalóg výstavy], Budapest 2014, pp. 198–200.

12 J. TRÁVNÍČEK, *Kulturní vetřelec*, p. 115.

13 Ľubica KÁZMEROVÁ, Náčrt portrétu osobnosti v kontexte doby [A Sketch of a Personality in the Context of the Time]. In Katarína BEŇOVÁ (ed.), *Barónka. Osudy Margity Czóbelovej (1891–1972). Medzi Mednyánszkym a Robbe-Grilletom* [Exhibition catalogue]. Bratislava 2011, p. 42.

tion of women's reading—as an alleged threat to morality—remained ever-present in society.[14]

Even at the end of the 19th century, when the Habsburg Monarchy partially opened its doors to women for higher education, reading among women was not considered as natural as it was among men—since it did not fit into the stereotypical notions of the work activities of girls and women. In their case, the concept of "free time" did not even exist: the lower and middle-class women had so many responsibilities that they had neither the time nor the energy left for reading. Another obstacle was insufficient language skills, since a large portion of literature was available only in the original, that is, in foreign languages.[15] Although it was common in a multinational monarchy to be fluent in several local languages in addition to one's mother tongue, reading fiction in the original required more thorough language training, as well as instruction in foreign European languages. However, even for girls from the upper classes, foreign language instruction was long limited to acquiring the basics of conversation; reading fiction required further self-study and practice. Of course, we know of many exceptions among women of the second half of the 19th century, even from the lower-middle class, who—driven by inner motivation and thanks to family support—were able to acquire or improve their language skills through self-study. Few, however, had the opportunity to build their own library. Women's libraries were still an exception. The establishment of private libraries by women can also be viewed as a phenomenon accompanying women's emancipation, and at the same time as a sign of the exercise of their right to education.[16]

Františka stood out from the norm when it came to reading and literature. It was not until relatively late, in the 1920s—that is, after the establishment of the Czechoslovak Republic and the introduction of its school system—that a widely accepted notion of female and male readers with an inner connection to books began to take root in society; for these readers, reading was a way of discovering the world and a means of existing within it. It was precisely from this period onward that schools sought to guide students toward engaging with educational literature and toward conscious reading.[17] At the same time, however, reading began to give way to other leisure activities, even though it continued to play a role as a key cultural competency.[18] Girls and women a generation younger than Plamínková already had open access to studies in virtually all fields during the First Czechoslovak Republic, although the financial burden of higher education and persistent family/gender stereotypes remained obstacles to women's education.

Young Františka Plamínková had the advantage that, although she came from a modest background (her father owned and ran a shoemaker's workshop), her family supported her education in every way possible, giving her the space for self-study and for forming her own views, including political ones. Reading the daily newspapers and discussing politics were part of her family life even during her childhood. At the time when she began her teacher training, women were

14 Stefan BOLLMANN, *Ženy a knihy. Vášeň s následky*, Brno 2015, p. 14; Roman HOLEC, "Čo sa čítalo pod perinou..." (alebo ako literatúra kazila mládež) [What was read under the covers...' (or How literature corrupted the young people)], in: Denisa NEŠŤÁKOVÁ (ed.). *Moc sexu: Sex a sexualita v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava 2021, pp. 33–55.

15 R. HOLEC, *Kniha o čítaní*, p. 172; Roman HOLEC, "Keď sa žena naučila čítať, zrodila sa vo svete ženská otázka" [When women learned to read, the Woman Question was born] (How Slovak women read and perceived fiction from the perspective of their social status), in: Gabriela DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ et al., *V supermarkete dejín: podoby moderných dejín a spoločnosti v stredoeurópskom priestore. Pocta Elene Mannovej*, Bratislava 2021, p. 456.

16 Peter SABOV, Osobné knižnice slovenských žien v 19. storočí – jedinečný fenomén výskumu dejín knižníc na Slovensku [Private Libraries of Slovak Women in the 19th Century – A Unique Phenomenon in the Study of Library History in Slovakia], in: Rostislav KRUŠINSKÝ (ed.), *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 17. odborné konference Olomouc, 5 – 6 November 2008*, Brno; Olomouc 2009 pp. 5–6.

17 V. ŘEŘICHOVÁ, Proměny čtenářství a funkcí četby od konce 18. do počátku 21. století [Changes in Reading Habits and the Functions of Reading from the Late 18th to the Early 21st Century], pp. 157–158.

18 J. TRÁVNIČEK, *Kulturní vetřelec*, p. 151.

not yet permitted to study at universities in the Habsburg Monarchy. She saw this as a disadvantage and continued her self-education throughout her career. Even after completing her studies, when she was already working as a teacher of art, mathematics, physics, drawing, and German, she continued to improve her proficiency in French, English, and Russian on her own. While teaching at a girls' school, she attended lectures at the University of Prague as an auditor—she took advantage of this opportunity as soon as women were permitted to do so at the Faculty of Arts in 1897. She continued to attend university lectures in this manner later on as well, including those given by Professor Tomáš Garrigue Masaryk.[19]

An important detail that rounds out the picture of F. Plamínková as a reader is that, even as a young teacher, she read the daily newspapers and regularly went to a café with friends to read them. Albína Honzáková was quick to note that this was unusual for a young woman at the time: "*She didn't say anything at home; after all, her mother would have been alarmed that her daughter was going to a café. Back then*!"[20] Marie Hegenbartová shared this view: *"In those days, it was unheard of for a respectable woman—especially a young one—to go to a café unaccompanied..."* That is why she appreciated the enormous significance of the founding of the Czech Women's Club, especially for the younger generation, to which Františka belonged: *"However, the need for a suitable gathering place was strongly felt by a circle of intelligent, progressive women, with Plamínková being one of the first among them."*[21] This club not only provided an opportunity to meet and discuss ideas, but also access to literature.

It is reasonable to assume that Plamínková began building her private library while she was still a student, but especially once she started earning her own income as a teacher. A large portion of the books she read were borrowed from friends or from public libraries. She, too, often lent books to her students and acquaintances. While building the library of the National Council of Women, she made sure to systematically expand its collection and ensure that the materials were accessible to all members as well as any interested parties "from outside".

An Avid Reader

Reconstructing a person's reading profile is a complex task that depends on the number of surviving sources and their informative value. Unfortunately, we have very little information about F. Plamínková's reading preferences and habits. We are limited to a few short and, as a rule, only second-hand accounts recorded in memoirs by her colleagues. We have also found brief references to literature in her private correspondence. So, what were F. Plamínková's literary tastes? What did she read, and what did she enjoy? Which authors, on the other hand, did not appeal to her? And where could we find traces of her feminism?

Plamínková's student F. Jandová-Štěpničková, whom she taught at a burgher school (a type of higher elementary school – *translator´s note*) in the early 20th century, recorded testimony about her teacher's strong connection to poetry and her profound influence on her students. When, as a student, she personally visited F. Plamínková at her home (at 10 Černá Street), the teacher recited verses from Neruda's collection *Písně kosmické (Cosmic Songs)*—the very book she had received from her teacher as a gift some time before that.[22] Plamínková loved the works of Jan Neruda and could recite many of his poems by heart.

19 A. HONZÁKOVÁ, Mládí F. F. Plamínkové [The Youth of F. F. Plamínková], in: A. HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha* života, p. 37.
20 Ibid.
21 Marie HEGENBARTOVÁ, F. F. Plamínková, in: A. HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha* života, p. 564.
22 F. JANDOVÁ-ŠTĚPNIČKOVÁ, Vzpomínky školačky z dob působení pí senátorky F. Plamínkové na měšt. škole u Sv. Tomáše v Praze III. [Memories of a schoolgirl from the time when Senator F. Plamínková taught at St. Thomas Burgher School in Prague IIIg (1900'), in: A. HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života*, p. 176.

Františka's reading horizons were also strongly influenced by her teachers. Even as a student at the Old Town Burgher (*higher elementary – translator's note*) School in Prague, her teachers recommended and lent her "*difficult Russian, Nordic, and French literature".* Specifically, from Marie Srbová[23] and Bohuslava Sokolová she borrowed Nordic literature and *"everything published in the Vzdělávací bibliothéka (Educational Library) Series".*[24] This was high-quality modern literature; many of the authors who published in this series are now considered classics of world literature.[25] Both teachers fostered Czech patriotism in young Františka. They considered the dissemination of books—whether through lending or donation—to be an important means of doing so. In her pamphlet *Čechům dobré vůle! (To the Czechs of Good Will!*), the teacher B. Sokolová put it as follows: *"A book can achieve a great deal; but if it is not to be read by just a few people, take it and place it in the hands of the others; you cannot expect them to go and buy it themselves."*[26] Plamínková later followed this motto even when she became a teacher, promoting literature among her students and, later, her colleagues in women's associations.

Thanks to Albína Honzáková, we know that, on the advice of her teachers, Františka was already reading naturalist novels as a teenager, and that some of them had a profound psychological impact on her.[27] She was particularly deeply moved by Leo Nikolayevich Tolstoy's controversially received novella *The Kreutzer Sonata*, which—in Honzáková's words—*"for a time overwhelmed the mind of a young, sensitive, and thoughtful girl with a series of problems she struggled to cope with at the time and suffered greatly from".*[28] Gorky's debut novel, *Foma Gordeev*, also left a lasting impression on her. Later, Plamínková herself remarked that she was not yet mature enough to read some of these books, that they were "too difficult" for her young age and had put her in a pessimistic mood.

She followed with particular interest and great sensitivity the literary portrayals of women, Although Flaubert's novel *Madame Bovary* appealed to her, she set aside his next novel, *Salambo*, halfway through and never returned to it. She enjoyed the literary works of Henrik Ibsen and Julius Zeyer, but she *"almost hated"* the works of Václav Beneš Třebízský. On the other hand, "*she read the entire works of Havlíček carefully"* and read Jirásek's historical novel *Na dvoře vévodském (In the Duke's Court)* twice. She was drawn to authors and works that—according to Albína Honzáková—"*delved into the depths of life".* Františka reportedly did not care for naive romantic stories. She preferred deep psychological insight and philosophical messages: *"She sought profound excitement and emotional depth, not sentimentality."* That is why, even as a schoolgirl, she chose excerpts from the second volume of Goethe's *Faust* for both reading and public recitation.[29]

While reading, Plamínková was particularly struck by the figure of Leonardo da Vinci. This is evidenced by an anecdote recorded by Růžena Jesenská, a teacher who for a time was a colleague of F. Plamínková at St. Thomas Burgher (*higher elementary school– translator's note*) School in the Lesser Town. At the time, the young teacher Plamínková enthusiastically shared her impressions of a book about Leonardo da Vinci she was reading with Jesenská in the school hallway, outside the door to the science lab: *"I think of him. He is my role model. He will always be my*

23 M. Srbová was also involved in the education and social protection of girls outside school, in her capacity as "secretary" of the Ochrana [Protection] association. *Pátá výroční zpráva spolku Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek v Praze za rok 1890*, Prague: published by the association, 1891, p. [4].

24 A. HONZÁKOVÁ, Mládí F. F. Plamínkové [The Youth of F. F. Plamínková], pp. 31–33.

25 The Vzdělávací bibliothéka Series of that time was also of great significance for the Slovak community, as it made new foreign literature accessible through Czech translations that were easier to understand (R. HOLEC, *Kniha o čítaní*, p. 189.).

26 Bohuslava SOKOLOVÁ, Čechům *dobré vůle! Slovo k boji* o *národnost* českých *menšin*, Prague 1897, p. 31.

27 Albína HONZÁKOVÁ, Politická činnost F. F. Plamínkové v osvobozené vlasti [F. F. Plamínková's Political Activities in her Liberated Homeland], in: A. HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života*, p. 79.

28 Albína HONZÁKOVÁ, Zápas za zrušení vnuceného celibátu výdělečně činných žen [The Campaign to Abolish Enforced Celibacy for Working Women], in: A. HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života*, p. 55.

29 A. HONZÁKOVÁ, Mládí F. F. Plamínkové [The Youth of F. F. Plamínková], pp. 31–33.

role model. I want so much, so much, so incredibly much!!"[30] It is a pity she did not specify exactly which book it was. It is possible that it was a two-volume illustrated biography featuring reproductions of the painter's self-portraits, published by the same publishing house that released the aforementioned *Vzdělávací bibliotéka* Series.[31]

In her youth, during her studies and her first years as a teacher, Františka wrote poetry herself—these poems are mentioned in connection with her fiancé, František Freyer. The romantically inclined Albína Honzáková assessed Plamínková's attempts at poetry with similarly lofty phrases: *"In her girlhood, she, too, expressed her inner world through poetry. In one of her poems, which she sent from Soběslav to her boyfriend for his birthday in 1895, 'Francie' is a yearning girl spreading her arms toward earthly happiness, yet at the same time burning with a desire for boundless space so she might touch the stars."*[32] Later—when Františka decided to call off her engagement and focused on her work as a teacher and on public activism—her statements were dominated by a critical view of women's social status and a commitment to achieving equality for women.

As a socially engaged teacher, Plamínková did not have much time to read fiction during the school year. She devoted herself all the more intensely to this hobby during the summer and winter breaks. In a New Year's greeting from Špindlerův Mlýn sent to her friend Albína, she reported that in nine days she had read two books and a number of articles on the topic of women's emancipation.[33] On a postcard from her vacation in July 1913, she wrote mainly about the books she had read there, including some in the original French: *"...I read Hoffmann, some of Chalupný's works, and Neruda's poems—I'm interested in the psychological development of characters. That Hof[fmann] was a broken man. He overvalued reason; no, he undervalued emotion. [...] I also have Musset—unfortunately—in the original. And so, it's slowly moving forward. But that's the way it is!"*[34]

When Plamínková became a politician after the foundation of Czechoslovakia and established the National Council of Women, reading fiction had to take even more of a back seat. She tried to catch up on her reading during short but intense vacations in the mountains or at spas, both at home and abroad. On a postcard from her stay in Marchendorf in December 1925, she wrote to Albína that she was reading late into the night: *"I wanted to get some sleep—but here I am reading again until 1 or 2 [a.m.]. There's no helping me!"* Her choice of reading material and her reading habits were already clearly marked by feminism and a critical view of the family/gender relations of the time: *"I read a very interesting book by Wells, 'Marriage'.*[35] *I know you read contemporary fiction—it would be good if it were evaluated critically from a women's perspective. At least this Husband-and-Wife Duo."*[36]

Thanks to the information provided, F. Plamínková's reading profile takes on at least a rough outline: she was a woman with broad reading interests and critical views that can—especially in light of her journalistic writings—be described as unambiguously feminist even before the foundation of Czechoslovakia. However, among the collection of books associated with F. Plamínková—which are still preserved today at the Náprstek Museum— only a few of the aforementioned works

30 Růžena JESENSKÁ, Františka Plamínková, in: A. HONZÁKOVÁ, *Kniha života*, p. 184.

31 Dmitri Sergeyevich MEREZHKOVSKY, *Leonardo da Vinci. Volumes I–II*, Prague: Karel Stanislav Sokol, 1907 (Levné osvětové knihovny Series, vol. 6).

32 LA MCL, Albína Honzáková Collection, Manuscript by Albína Honzáková: Vzpomínky z mého přítelství s Plamínkovou [Memories of My Friendship with Plamínková], call no. 1128, p. 8.

33 LA MCL, Albína Honzáková Collection, Incoming personal correspondence, Postcard to Albína Honzáková, sent by: Františka F. Plamínková, undated [ca. 1914].

34 Ibid., Postcard to Albína Honzáková, sent by: Františka F. Plamínková, postmark: 18 July 1913.

35 It was a lengthy (over 400-page) novel by Herbert George Wells, published that same year by the Prague-based publishing house Družstevní práce. The novel was first published in English in 1912. Although H. G. Wells became famous as a science fiction writer, he also wrote novellas and novels on the status of women that were received controversially – despite the fact that in them he rejected conservative attitudes towards women, he was criticised by feminists of the time.

36 LA MCL, Albína Honzáková Collection, Incoming personal correspondence, Postcard to Albína Honzáková, sent by: Františka F. Plamínková, 28 December 1925.

of fiction can be found. Although she was fond of the works of Julius Zeyer—as noted by A. Honzáková—the collection contains only one of his lectures on Vojtěch Náprstek (delivered in 1896 in honour of his 70th birthday).[37] Three volumes of the collected works of Leo Nikolayevich Tolstoy have been preserved,[38] as well as a copy of the aforementioned novel *Madame Bovary* by G. Flaubert, published in the *Vzdělávací bibliotéka* Series.[39] From this series, which was subtitled *Sbírka moderní četby (Collection of Modern Reading)* and which F. Plamínková enjoyed as a student, several other volumes have been preserved in the collection of books from her estate: 1) The play *Aglavaine and Selysette* by Maurice Maeterlinck,[40] 2) Both editions of the book *At Mother's* by Norwegian author Arne Garborg,[41] 3) The novel *Femininity and Eroticism* by Swedish author Anne Charlotte Leffler, which Plamínková acquired in 1897—as evidenced by her handwritten, calligraphic signature dated "[18]97" on the title page.[42] It is likely that Plamínková owned more volumes of this series, in which publisher Karel Stanislav Sokol made available, in Czech translations, a number of works that we now consider pioneering in the dissemination of ideas about women's emancipation. The very first volume he published was the aforementioned *Kreutzerova sonata (The Kreutzer Sonata)* by Leo N. Tolstoy,[43] as the second volume, it published a Czech translation of one of the foundational works of feminism—John Stuart Mill's *The Subjection of Women.*[44]

The composition of F. Plamínková's book collection in the Náprstek Museum library reflects a strong focus on literature about the women's movement and the "Woman Question." Fiction makes up only a small portion of the collection, and we do not find book titles here that we know Plamínková read and enjoyed reading (e.g., Neruda's poetry collections). In F. Plamínková's private library—or rather, in the family library, which was looked after by her sister—they certainly kept their favourite literary works so they would have them close at hand. Perhaps Marie Vinklářová kept them out of respect as a memento of her beloved sister, or perhaps they were kept by Plamínková's friends and colleagues. When the collection was transferred to the Náprstek Museum Library, it was clearly a deliberate selection of books: they chose, in particular, those that explored the status of women and reflections on their emancipation, or documented the Czech, Czechoslovak, and international women's movements. In addition, the collection contains several publications written directly by F. Plamínková herself: for example, her seminal works *Moderní žena (The Modern Woman)* (1908),[45] reports on the situation of women in Czechoslovakia prepared for an international audience in English and

37 National Museum, Prague – Náprstek Museum of Asian, African and American Cultures – Library (hereinafter referred to as the Náprstek Museum – Library), call number (hereinafter "call no.") SÚC 955: Vojta NÁPRSTEK, *Přednáška Julia Zeyera k sedmdesátým jeho narozeninám*. In Prague: F. Šimáček, 1896.

38 Náprstek Museum – Library, call numbers SÚC 930, 931 and 932: Lev Nikolayevich TOLSTOY, *Spisy Hraběte Lva Nikolajeviče Tolstého*, Prague: J. Otto, 1890.

39 Náprstek Museum – Library, call number SÚC 897: Gustave FLAUBERT, *Madame Bovaryová [Madame Bovary]*, Prague: Časopis českého studentstva, 1892 (Vzdělávací bibliotéka Series, vol. 15).

40 Náprstek Museum – Library, call number SÚC 899: Maurice MAETERLINCK, *Aglavena a Selysetta [Aglavaine and Selysette]*, Prague: Vzdělávací bibliotéka [The book was published without a date; it was published in 1896 or 1895] (Vzdělávací bibliotéka Series, vol. 36).

41 Both the first and second editions have been preserved: Náprstek Museum – Library, call numbers SÚC 761 and SÚC 899: Arne GARBORG, *U maminky [At Mother's]*, Prague: Vzdělávací bibliotéka, [1894?] (Vzdělávací bibliotéka Series, vol. 23); 2nd edition, 1904.

42 Náprstek Museum – Library, call number SÚC 898: Anna Charlotta EDGREN-LEFFLER, Žena a láska: román [*Feminity and Eroticism: A Novel*], Prague: Vzdělávací bibliotéka, [1897] (Vzdělávací bibliotéka series, vol. 38).

43 Lev Nikolayevich TOLSTOY, Kreutzerova sonáta [*The Kreutzer Sonata]* + bound with *Doslov ke "Kreutzerově sonátě" [Afterword to The Kreutzer Sonata]*, Prague: Published by "Časopis českého studentstva", 1890 (Vzdělávací bibliotéka Series, vol. 1).

44 John Stuart MILL, Poddanství žen [*The Subjection of Women]*, Prague: Published by "Časopis českého studentstva" publishing house, 1890 (Vzdělávací bibliotéka Series, vol. 2). In addition, his works *O svobodě [On Liberty*] (1891) and Úvahy o vládě ústavní [*Considerations on Representative Government]* (1892) were published in the same series (Vzdělávací bibliotéka Series, vols. 5 and 13).

45 Náprstek Museum – Library, call number SÚC 969: Františka PLAMÍNKOVÁ, *Moderní žena* [*The Modern Woman*], Prague: self-published, 1908.

French (1920),[46] or a selection from her lectures *Žena v demokracii (Woman in a Democracy)* (1924), *Učitelka-žena-člověk (Teacher-Woman-Human)* (1933), and *O právu vdaných žen na výdělečnou práci (On the Right of Married Women to Earned Employment)* (1934).[47]

An important part of the preserved collection is a collection of statutes and annual reports of women's associations, which likely belonged to the library of the National Council of Women. However, the foreign-language materials are particularly valuable, as they document the international women's movement and F. Plamínková's significant involvement in various international women's organisations—she served as one of the vice-presidents of the International Council of Women (the National Council of Women was its official branch in Czechoslovakia) and the International Woman Suffrage Alliance; in addition, she was one of the rotating presidents of the Little Entente of Women. Several of the foreign publications contain inscriptions dedicated to Plamínková. Some of these materials can be considered unique, given that they have not been preserved elsewhere in the former Czechoslovakia and only a few copies exist abroad.[48]

"You Can't Help But Comment!" – Feminist Reading and the Feminist Library

According to Albína Honzáková, Plamínková's passion for literature was closely linked to feminism, and her idealism to a desire to improve practical living conditions: "*Plamínková belonged to a generation that knew Kant, Schopenhauer, Hegel, Tolstoy, and all of Russian and Nordic literature; not only did she know them, but she pondered their issues and felt them with the utmost intensity. But unlike many others, Plamínková already possessed the awareness of how to practically shoulder the entire weight of this mountain of problems; she had a plan. Her studies were closely connected to life, and above all, everything was directed toward life. Thus, the young Plamínková combined the positive qualities of the younger generations—her own and the postwar generation—to study and to be practical.*"[49]

It was fiction that served as the direct impetus for Plamínková to publicly protest discrimination against women in the press. She wrote her first article under the strong influence of *Chopin's Prelude* by Tolstoy Jr., which he conceived as a protest against his father's *Kreutzer Sonata*.[50] Albína Honzáková recorded the circumstances: *"It was probably during her second year of teaching, when, during a brief illness, she read Chopin's Prelude with great interest. It was then that she understood what an evil enforced celibacy was. She was captivated by the idea behind the Prelude—that young people should be able to marry as soon as they reach adulthood, and that parents should help them start a family. Meanwhile, in real life, Plamínková observed that wherever people (teachers, for example) had the money to start a family, an artificial barrier was erected between women and men, forcing them into celibacy.*

46 Náprstek Museum – Library, call no. SÚC 995: Františka PLAMÍNKOVÁ, *La situation économique et social de la femme dans la République Tchécoslovaque*, [Praue]: Politika, [1920]; SÚC 998: Františka PLAMÍNKOVÁ, *Les droits politiques de la femme dans la République Tchécoslovaque*, Prague: Édition de la "Gazette de Prague", [1920]; SÚC 777: F. PLAMÍNKOVÁ, *The political rights of women in the Czechoslovak republic*, Prague: Gazette de Prague, 1920.

47 Náprstek Museum – Library, call no. SÚC 778: Františka PLAMÍNKOVÁ, *Učitelka – žena – člověk*. Prague: Říšský svaz československých učitelek, 1933; SÚC 769: Františka PLAMÍNKOVÁ, *O právu vdaných žen na výdělečnou práci. Podle přednášek autorčiných,* Prague: National Council of Women, 1934.

48 Examples of such unique material include the published annual reports and conference proceedings of the Little Entente of Women. Náprstek Museum – Library, call number SÚC 945: *1-e conférence de la Petite entente des femmes discours prononcés aux séances publiques des 3 et 4 novembre 1923*, Bucarest: L'Inprimerie des livres religieux, 1923; SÚC 800: *2-e conférence de la Petite entente des femmes à Belgrade discours et rapports de 1-4 novembre 1924*, Bucarest: L'Inprimerie des livres religieux, 1925; SÚC 612: *Exposition des Femmes Artistes des États de la Petite Entente 1938*, Prague: La Petite Entente des Femmes (Orbis), 1938.

49 A. HONZÁKOVÁ, Mládí F. F. Plamínkové [The Youth of F. F. Plamínková], p. 39.

50 L[ev] L[vovich] TOLSTOY, Chopin's Prelude, Prague: Hejda & Tuček Publishers – Bookshop, 1901.

She wrote her first article—a passionate protest against enforced celibacy—under the pseudonym Racková."[51] Her article protesting the regulations that prevented female teachers from marrying was published in the journal *Časopis učitelek (Teachers' Journal)* in 1903. Right in the introduction, Plamínková expressed the motivation behind her activism, fuelled by a strong temperament: "*I read Count L. L. Tolstoy's 'Chopin's Prelude.' I can't but comment on it!"*[52] That article led directly to action: "*Plamínková spoke on the issue of abolishing celibacy at the Congress of the Prov[incial] Head[quarters] of Teacher Unions and submitted her paper as a proposal from the Prague Women Teachers' Association for approval.*"[53]

The fact that Plamínková "could not but comment" on books even as she was reading them is evidenced by extensive distinct underlining and notes she made in several copies of publications preserved in her collection. The writer Juliana Lancová vividly described Františka's reading habits—she literally studied the books and debated with their authors: "*She would always read and study with a pencil in hand and confront the author right there on the spot: 'Oh! That's not right! He takes the easy way out!'"* She often underlined the text and made marks and notes in the margins of books: "*Question marks, exclamation marks, and factual objections, with individual words passionately underlined two or even three times—these were signs that the book had captured her attention.*"[54]

For F. Plamínková, books were first and foremost a source of knowledge, not untouchable and revered "idols". This is evidenced by a recollection from J. Lancová: During their vacation together just before the outbreak of World War I, F. Plamínková tore a voluminous paperback by the Austrian anti-feminist Otto Weininger, *Geschlecht und Charakter* (Sex and Character) into two parts; she kept one half for herself and handed the other half to Lancová, telling her to study it, and that they would then swap the parts of the book and discuss it.[55] According to Lancová, they wanted to examine this work in detail mainly because of the author's anti-feminist views: "*... [the book] interested us greatly back then because of the author's negative attitude toward women in general and, in particular, because of his psychological interpretation of the women's movement.*" And it was precisely Plamínková's critical feminist reading that manifested itself in her numerous marginal notes in the book: *"When I later received the half she had studied, I found all the margins of the pages densely covered with her elongated, spidery handwriting."*[56] It is a pity that the copy of the book containing Plamínková's notes has not survived. We might be able to determine which sections in this well-known and frequently reprinted anti-feminist treatise she criticised the most and, conversely, which ones—according to Lancová's recollections—she was even able to identify with. According to her, Plamínková *"after studying the entire work, however, stated that Weininger was a smart man, that she considered him the most respectable of all the anti-feminists she had ever known. She found ideas in his book with which she could even identify, but his conclusions seemed illogical to her."*[57]

Lancová pointed out that it was Plamínková who, at the beginning of the 20th century—even before World War I—convinced the younger generation at the Czech Women's Club to begin collective discussions on literature related to the topical "Woman Question". At her initiative, not only were regular debate meetings established at the Club, but an entire library was created as well: "*In*

51 Albína HONZÁKOVÁ, Zápas za zrušení vnuceného celibátu výdělečně činných žen [The Struggle to Abolish Enforced Celibacy for Working Women], in: A. HONZÁKOVÁ, Kniha života, p. 56.
52 J. RACKOVÁ [= Františka PLAMÍNKOVÁ], Hovorna. L. L. Tolstoy "Chopinovo preludium" [Chopin's Prelude], Časopis *učitelek*, 1903, vol. 10, no. 1, p. 14.
53 A. HONZÁKOVÁ, Zápas za zrušení vnuceného celibátu žen [The Struggle to Abolish Enforced Celibacy for Working Women], p. 56.
54 Juliana LANCOVÁ, Několik pohledů zpět na Plamínkovou [A Few Reflections on Plamínková], in: *Kniha života*, p. 224.
55 Ibid.
56 Ibid., pp. 223–224.
57 Ibid., p. 224.

addition, also at her initiative, we organised a study group for contemporary literature, which was simply called the 'working section,' and we founded the 'Women's Movement Library'. For this library, we purchased notable works of contemporary literature that had some connection to the Woman Question." Even the notes on Weininger's book were apparently preparation for such a discussion. Lancová described how the preparations and the discussion meetings themselves took place: "*A presentation and a counter-presentation were given on each book in the working section. Meetings were held every week. We discussed the content of the books and took a stance on every issue. The papers and discussions remained in manuscript form in the library and were available to each of us. Plamínková also participated in the work with her own papers."* These regular exchanges of views through discussion led both to the strengthening of women's solidarity and to a conscious feminism. As Lancová noted: *"Through this joint ideological activity, a kind of unified intellectual and emotional space was created among all of us, in which our views intersected, evolved, mutually corrected and balanced one another, shaped, refined, and unified us."*[58]

J. Lancová's memoirs are corroborated by materials included in four books preserved in the Plamínková Collection at the Náprstek Museum Library—to this day, these books contain letters with summaries of their contents, which apparently served as source material for the aforementioned papers and co-reports. For example, a copy of the 1912 book *Frauenstimmrecht (Women's Suffrage)* by Friedrich Sigismund has been preserved; in it, this co-founder of the German League for the Prevention of Women's Emancipation outlined the alleged dangers of granting women the right to vote. He based his arguments mainly on the physical and psychological differences between men and women.[59] The numerous underlined passages and marginal notes, written in Plamínková's hand in this well-preserved copy, indicate that she read the book very carefully and that the authorship of the inserted paper can also be attributed to her.[60]

Other surviving papers inserted into the books published after the establishment of the Czechoslovak Republic point to important continuities: first, that the practice of discussing new books continued even under the new republic; and second, that the National Council of Women, founded in 1923, carried on the work of building a library. The focus of the books containing these preserved papers attests to a progressive orientation, as well as to Františka Plamínková's international networks. A booklet published in Spanish in 1920 under the title *Plan y Métodos de Enseñanza sexual* (The Plan and Methods of Sex Education) contains a handwritten dedication by the author to Františka Plamínková.[61] Another is the 1925 book by German authors, *Weibliche Polizei (Female Police Force)*, which summarises two decades of experience with women's involvement in police work in Germany.[62] The author of the third paper, which has been preserved in the 1937 book *Women in the Economy of the United States of America*, was Julie Eminger, a foreign language teacher and longtime collaborator with the National Council of Women. It was a detailed study on the working and career conditions of women

58 J. LANCOVÁ, Několik pohledů zpět na Plamínkovou [A Few Reflections on Plamínková], p. 222.

59 The anti-feminist association "Deutscher Bund zur Bekämpfung der Frauenemanzipation" was founded by Sigismund in Weimar in the same year that his book was published. For further details: Ute PLANERT, *Antifeminismus im Kaiserreich. Diskurs, soziale Formation und politische Mentalität*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, pp. 16–17, 59, 119–120.

60 Náprstek Museum – Library, call no. SÚC 606: Friedrich SIGISMUND, *Frauenstimmrecht*, Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1912.

61 This was a published paper presented by the Uruguayan doctor Paulina Luisi Janicki at a conference of the Argentine-Uruguayan Abolitionist Committee in 1919. The dedication dates from 1920. Náprstek Museum – Library, call number SÚC 514: Paulina LUISI, *Plan y métodos de enseñanza sexual. Trabajo leído en la 2. Conferencia del Comité Abolicionista Aregentino Uruguayo, el 26 Octubre de 1919*, Montevideo: G. V. Mariño, 1920.

62 Náprstek Museum – Library, call no. SÚC 502: Josephine ERKENS (ed.), *Webliche Polizei: Ihr Werden, ihre Ziele und Arbeitsformen als Ausdruck eines neuen Wollens auf dem Gebiete der Polizei*, Lübeck: Deutscher Polizei-Verlag, 1925.

in the USA, prepared at the request of several American women's organisations, with the intention of submitting it to the International Labour Office.[63]

The library, which was established during the Habsburg Monarchy as part of the Czech Women's Club, was intended for its members to borrow books. It was, therefore, a lending library run by the club, whose purpose was to promote education and, in particular, raise awareness about the status of women.[64] It became the precursor to the feminist library of the National Council of Women (NCW), which was built with a very specific purpose in mind. Plamínková also enshrined the establishment of a library specialising in the "Woman Question" and the women's movement in the statutes of the National Council of Women as the new central organisation of Czechoslovak liberal-progressive women. *"The purpose of the National Council of Women is to put the equality of women, guaranteed by the constitution, into practice, to secure it, and to ensure that the organisation and activities of all public bodies take fair account of women's maternal responsibilities*," read the first point of the statutes. As one of the means to achieve this, the NCW established: "*To collect material on the lives of women both at home and abroad*," both through its own research and by "*building a library of the women's movement, compiling an overview of literature on women in general, and establishing connections with various libraries of this kind both at home and abroad."*[65]

In the "Organisational Reports" of the newly founded journal *Ženská rada*, which the NCW began publishing on 1 May 1925, they were already able to boast that they had begun compiling a "women's bibliography" and establishing a library, for which they also made use of "a precious gift from President" T. G. Masaryk.[66]

The fact that several of the books preserved from F. Plamínková's collection originally belonged to the library of the National Council of Women is confirmed by the organisation's stamp, which appears on two of the surviving books. Their publication dates indicate that the library continued to be expanded even during the Protectorate, that is, under conditions that were extremely unfavourable for both the National Council of Women and Františka Plamínková herself.[67] By the end of 1939, this feminist library already contained 841 volumes, 435 of which were in foreign languages. In her report on the activities of the NCW, librarian Ludmila Svobodová defined its composition and mission as follows: *"The books in our library provide an overview of women's work both at home and abroad. They deal mainly with the women's movement, social issues, education, the arts, and so on. Our library is constantly being expanded so that cultural work can be deepened and broadened as much as possible."*[68] However, only a small portion of Františka Plamínková's books made it into the Náprstek Museum's collection.

63 The two-page typewritten paper in this book is entitled "*Výtah paní prof. Emingerové" [Summary by Prof. Emingerová]*, with the date "*Tuesday 15/2"* in the top left-hand corner. According to the date, the paper was intended for a discussion on 15 February 1938 (which fell on a Tuesday). Náprstek Museum – Library, call no. SÚC 495: Mary Elizabeth PIDGEON, *Women in the economy of the United States of America: A summary report*, Washington: United States government printing office, 1937.

64 In this respect, it differed from *private* libraries run by women, such as that of the Slovak botanist Izabela Textorisová, who had been building up her collection since the last quarter of the 19th century in Blatnica (a village near Turčiansky Svätý Martin) and who also lent books from it to other interested parties, particularly girls and women. In addition to Slovak and international fiction, it contained various textbooks, language grammar books, and, in particular, specialist literature and journals in the field of botany. As well as purchasing books, Textorisová also acquired them through an extensive exchange programme with other Slovak and Czech women with a strong sense of national identity. For further details: P. SABOV, Osobné knižnice slovenských žien [Personal Libraries of Slovak Women], p. 9; R. HOLEC, *Kniha o čítaní*, p. 191.

65 National Archives, Prague, National Council of Women Collection, box 1: Stanovy Ženské národní rady [Statutes of the National Council of Women] (approved by the Ministry of the Interior of the Czechoslovak Republic on 24 February 1923), pp. 1–2.

66 Zprávy organisační [Organisational News], *Ženská rada*, 1925, vol. 1, no. 4, pp. 11–12.

67 Náprstek Museum – Library, call no. SÚC 549: a booklet from the peace conference held in Brussels (*Congrès universel pour la paix: Bruxelles 3, 4, 5, 6. Septembre 1936.* Paris; Bruxelles: Labor, 1936) and call no. SÚC 846: annual report of the charitable committee in Brno (*Z doby Boženy Němcové: ročenka Dobročinného komitétu v Brně Chudým dětem.* Brno: Pokorný, 1941).

68 Jednatelská zpráva Ženské národní rady za rok 1939 pro valnou schůzi, konanou dne 2. a 3. března 1940 [Secretary's Report of the National Council of Women for the General Meeting held on 2 and 3 March 1940], *Ženská rada*, 1940, vol. 16, no. 2, p. 20.

Books as Witnesses to Life and Networks of Františka Plamínková

When Ernest Hemingway claimed that there is no friend more faithful than a book, he did not anticipate that some books would leave their owners through no fault of their own—those who borrowed them forget to return them, or they are so worn out from frequent reading that they can no longer be used. Other books appear in a person's life but do not stay with them—they are merely borrowed and must be returned after reading. There are also books whose destiny is not to remain in a single library—they travel from person to person, leaving traces in each one. Perhaps some of these explanations are among the reasons why most of the books that are known to have appealed to F. Plamínková are not found in her book collection preserved at the Náprstek Museum.

F. Plamínková's relationship with books is also evident in how she treated them. Most of her books have been preserved in their original bindings, but among them we also find some that have been rebound—originally paperback editions were given hardcovers, which extended their lifespan. F. Plamínková marked a large portion of the preserved books with an ownership inscription—her full name, which she would typically write in the upper right corner of the title page. In many cases, she marked the book with an abbreviated form of her last name: "Plam." This abbreviation was also one of several affectionate nicknames her colleagues used to call her among themselves—both at home, in Czechoslovakia,[69] as well as her foreign counterparts in the women's movement.[70] Referring to her name, but also to her "fiery temperament", her Czech classmates—and later her students and colleagues—also nicknamed her "Plamka" or "Plamen" (Flame), while those closest to her also called her "Francie".[71]

However, the collection also includes books that bear witness to Plamínková's intimate relationships. One such example is undoubtedly a copy of *Novelly* by Růžena Jesenská, which bears a personal dedication on the title page from Vilém Freyer, Plamínková's former fiancé: *"From a 'bad' person / 6/XII 1900 / Vilém"*.[72] Among the books—whether fiction or non-fiction—one can find many dedications. Most of them indicate that Plamínková received the books in her official capacity—either as a school inspector or, later, as a senator and an official in women's organisations—or as a token of gratitude for the support she provided. Some of the dedications are brief and formal, while others are more extensive and include mention of a specific form of assistance or collaboration for which she received this expression of gratitude. At the same time, they reveal Plamínková's rich and intertwined networks of contacts, specific associations, and the names of female and male colleagues and admirers.

Some of the books—as we have already noted—show signs of having been read; however, several publications have uncut pages despite containing dedications. What does this indicate? F. Plamínková clearly did not read these copies—to do so, she would first have had to cut apart the individual pages of the book. At

69 *"To this day I can still hear her, our dear 'Plam'; to this day I can still see how she gave us a pile of work after the meeting...," recalled L. Pracnová, a former student of F. Plamínková, reflecting on their collaboration.* L. PRACNOVÁ, Paní senátorka Plamínková [Madame Senator Plamínková], in A. Honzáková (ed.), *Kniha života*, p. 170.

70 *"... my contact with Mrs Plamínková – 'Plam', as we call her amongst ourselves, a friendly diminutive – was frequent and warm...", wrote the Swiss Emilie Gourd, Secretary of the International Woman Suffrage Alliance, about F. Plamínková.* Emilie GOURD, Paní F. F. Plamínková [Madame F. F. Plamínková], in: A. Honzáková (ed.), *Kniha života*, p. 742. Similarly, Rosa Manus, one of the Alliance's vice-presidents, also referred to her as 'Plam' in her memoirs. Projevy vedoucích žen evropských i amerických [Speeches by leading women from Europe and the United States]. Rosa Manus, in: A. Honzáková (ed.), *Kniha* života, pp. 743–744.

71 The headmaster of the girls' town school (Prague-Bubny), where F. Plamínková taught before World War I, linked her nickname to her fiery temperament: *"We called Plamínková 'Plamen' (Flame) because of her fiery temperament, and also 'Francie'; and I sometimes used to call her 'Protester'."* Josef RAŠÍN, F. F. Plamínková, in: A. HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha* života, p. 186.

72 Náprstek Museum – Library, call no. SÚC 912: Růžena JESENSKÁ, *Novelly*, Prague: J. Otto [1900].

the same time, this is evidence that the books reached her through various channels and networks. She brought many of the foreign publications on women's movements back from the congresses of international women's organisations she attended; several were given to her in person or sent from abroad by authors and colleagues through these international networks. Although it is possible that in some cases these were unsolicited gifts —that is, she may not have wanted some of the books but accepted them out of politeness—it is certain that Plamínková particularly valued every book related to women's movements, as she saw in them both documentary value and a future addition to the library of the National Council of Women. The books that have been preserved with their pages uncut may have been duplicates of titles she had already read, and therefore she transferred them to the National Council of Women's library. At the same time, they may indicate Plamínková's heavy workload—that due to her public activities, she did not have enough free time and was therefore unable to read all the books that came into her possession. Conference booklets and annual reports from women's associations in Czechoslovakia, in turn, point to strong networking among individuals and associations affiliated with the National Council of Women as well as those outside it.

A preserved booklet titled *Ľudové kurzy pre ženy na Slovensku v školskom roku 1932/33 (Popular Courses for Women in Slovakia in the School Year 1932/33)*[73] refers to Plamínková's collaboration with Slovakia, which is also an excellent example of critical reading from the perspective of a feminist leader. A relatively brief report on the objectives, course of events, curriculum, and frequency of educational courses organised in Slovakia primarily for girls and women in rural areas was compiled by teacher Emília Andresová, who at the time was the director of schools at the M. R. Štefánik Institute in Martin. Plamínková read the booklet carefully, highlighting passages in the text as she went along. Her handwritten notes and vigorous underlining reveal that she was deeply outraged by the composition of the Board of Trustees, which was tasked with managing and overseeing the organisation of the courses. She was struck by the imbalance in the number of men and women on the 21-member board, on which she counted only four women. On the cover of the booklet about the courses, she heavily underlined the phrase "for women" three times in the title—to emphasise that while the courses were intended for women, women had only symbolic representation on the Board of Trustees and, consequently, no decision-making authority. The commentary she wrote above the headline reflects her critical feminist stance and her practical experience as an organiser of the women's movement: *"And there are four women on the entire Board of Trustees, one of whom (Dr. A. Masaryková) cannot attend*[74]*, the second is a repres[entative] of the staff, and the third is an administrator—in other words, they hardly have the authority for their opinions to carry as much weight as those of seventeen men; only one [is] from the association Živena, which perhaps carries some weight!"*

Of Plamínková's contacts with Slovak women's organisations, the most intense were precisely with the officials of the Slovak association Živena, which had been a member of the National Council of Women since its founding. Plamínková's resolute feminist stances and proven organisational methods, grounded in many years of public engagement in the women's movement and in politics, attracted considerable attention in the much more conservative environment of Slovakia. The journal *Živena*, in a biographical article about F. Plamínková on the occasion of her 60th birthday, highlighted her connections and influence in Slovakia: *"Plamínková is well known here as well, and during her frequent visits to Bratislava*

73 Náprstek Museum – Library, call no. SÚC 691: Ľudové *kurzy pre* ženy *na Slovensku v* školskom *roku 1932/33*, Turčiansky sv. Martin: Krajinské školy ústavu M. R. Štefánika [Regional Schools of the M. R. Štefánik Institute] (Knihtlačiarský účastinársky spolok), 1933.

74 Alice Masaryková was a member of the Board of Trustees in her capacity as President of the Czechoslovak Red Cross, which collaborated with Živena in organising training for social and healthcare workers in Slovakia. Plamínková was aware that the need for A. Masaryková to travel from Prague to Slovakia was an obstacle to her attending the Board of Trustees' meetings in person.

and other Slovak cities, she always finds admirers and followers."[75] She served as an inspiring role model of a modern leader, especially among the younger generation.

***

The books associated with F. Plamínková have the potential to "tell" stories and share testimonies about her life. Books accompanied her throughout her life. They became a source of learning for her, refining her artistic taste and shaping her attitudes—rooted in solidarity with the vulnerable and a sense of justice—which led her to democratic convictions and feminism. She viewed literature as a tool for the enrichment and education of both children and adults. This is one reason why she gave books to her students and later advocated for the need to collect and make available publications on the status and emancipation of women—which ultimately led to the establishment of a specialised feminist library. Critical reading served as the impetus for her to write her first protest article against the discrimination of female teachers, as well as for regular discussions among young women about books, in which they clarified their positions and, even before World War I, leading to feminist consciousness. We learn all of this primarily from the recollections of eyewitnesses. However, Františka Plamínková's library offers unexpectedly wider possibilities.

The unique collection of Plamínková's books—preserved in the library of the Náprstek Museum thanks to her followers—has until now been known only to a small circle of insiders. We want to bring it to the attention of the wider public. Now we have the opportunity to immerse ourselves in the publications that Plamínková owned and to leaf through the pages she read and often annotated with interesting handwritten comments. Although this is apparently only a fragment of the original libraries in question—Františka Plamínková's private library and the feminist library of the National Council of Women—it serves as important tangible evidence of what she read, how she read, what influenced her, and the connections she had both at home and abroad. Leafing through her books and reflecting more deeply on the decades of Františka Plamínková's life reveals traces of her intellectual, ideological, and personal development. It suggests her gradual transformation from a well-read reader, through a critical commentator, to a feminist reader and an engaged leader and politician.

The preserved collection represents exceptional material not only for understanding the personality and life of this significant leader of the women's movement at home and abroad, but also for understanding the beginnings and decisive stages of Czech, Czechoslovak, and international feminism. It contains a range of original materials from the activities of domestic and international women's organisations. It thus represents irreplaceable—and elsewhere scarcely available—material for the study of the women's movement and its international context. It is important not only because it contains significant works of feminism, but also because it includes several anti-feminist writings; these, in particular, serve as unique sources for understanding lines of argument that—with slight variations—are still repeated today. The ways in which Plamínková and a wide circle of her colleagues at home and abroad were able to respond to them remain inspiring and instructive even today.

75 Františka Plamínková (Z českého feminizmu) [From Czech Feminism], *Živena*, 1935, no. 2, pp. 60-61.

SOURCES AND LITERATURE

ARCHIVAL SOURCES

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha, fond Albína Honzáková [Literary Archive of the Museum of Czech Literature,

Albína Honzáková Collection]

Národní archiv Praha, fond Ženská národní rada [National Archives in Prague, National Council of Women Collection]

CONTEMPORARY PRESS

J. RACKOVÁ [= Františka PLAMÍNKOVÁ], Hovorna. L. L. Tolstoy "Chopinovo preludium", *Časopis učitelek*, 1903, vol. 10, no. 1, p. 14.

Jednatelská zpráva Ženské národní rady za rok 1939 pro valnou schůzi, konanou dne 2. a 3. března 1940, *Ženská rada*, 1940, vol. 16, no. 2, p. 20.

Františka Plamínková (Z českého feminizmu), *Živena*, 1935, no. 2, pp. 60–61.

Zprávy organisační, *Ženská rada*, 1925, vol. 1, no. 4, pp. 11–12.

CONTEMPORARY LITERATURE AND MEMOIRS

1-e conférence de la Petite entente des femmes discours prononcés aux séances publiques des 3 et 4 novembre 1923, Bucarest: L'Inprimerie des livres religieux, 1923.

2-e conférence de la Petite entente des femmes à Belgrade discours et rapports de 1-4 novembre 1924, Bucarest: L'Inprimerie des livres religieux, 1925.

Congrès universel pour la paix: Bruxelles 3, 4, 5, 6. Septembre 1936, Paris – Bruxelles: Labor, 1936.

Anna Charlotta EDGREN-LEFFLEROVÁ, *Žena a láska: Román*, Prague: Vzdělávací bibliotéka, [1897].

Josephine ERKENS (ed.), *Webliche Polizei: Ihr Werden, ihre Ziele und Arbeitsformen als Ausdruck eines neuen Wollens auf dem Gebiete der Polizei*, Lübeck: Deutscher Polizei-Verlag, 1925.

Exposition des Femmes Artistes des États de la Petite Entente 1938, Praha: La Petite Entente des Femmes (Orbis), 1938.

Gustave FLAUBERT, *Madame Bovaryová*, Prague: Časopis českého studentstva, 1892.

Arne GARBORG, *U maminky*, Prague: Vzdělávací bibliotéka, [1894?].

Emilie GOURD, Paní F. F. Plamínková, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Prague: Women's Headquarters of the Czechoslovak National Social Party and the National Council of Women, 1935, pp. 741–743.

Marie HEGENBARTOVÁ, F. F. Plamínková, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Prague: Women's Headquarters of the Czechoslovak National Social Party and the National Council of Women, 1935, pp. 564–567.

Albína HONZÁKOVÁ, Mládí F. F. Plamínkové, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Prague: Women's Headquarters of the Czechoslovak National Social Party and the National Council of Women, 1935, pp. 28–40.

Albína HONZÁKOVÁ, Politická činnost F. F. Plamínkové v osvobozené vlasti, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Prague: Women's Headquarters of the Czechoslovak National Social Party and the National Council of Women, 1935, pp. 74–87.

Albína HONZÁKOVÁ, Studie o práci a osobnosti F. F. Plamínkové, in: Albína HONZÁKOVÁ – Jindřich ŘÍHA, *Senátorka F. F. Plamínková a president Masaryk*. Prague: National Council of Women, 1935, pp. 23–32.

Albína HONZÁKOVÁ, Zápas za zrušení vnuceného celibátu výdělečně činných žen, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Prague: Women's Headquarters of the Czechoslovak National Social Party and the National Council of Women, 1935, pp. 55–60.

F. JANDOVÁ-ŠTĚPNIČKOVÁ, Vzpomínky školačky z dob působení pí senátorky F. Plamínkové na měšt. škole u Sv. Tomáše v Praze III. (r. 1900), in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Prague: Women's Headquarters of the Czechoslovak National Social Party and the National Council of Women, 1935, pp. 174–178.

Růžena JESENSKÁ, Františka Plamínková, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Prague: Women's Headquarters of the Czechoslovak National Social Party and the National Council of Women, 1935, pp. 183–185.

Růžena JESENSKÁ, *Novelly*, Prague: J. Otto, [1900].

Juliana LANCOVÁ, Několik pohledů zpět na Plamínkovou, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Prague: Women's Headquarters of the Czechoslovak National Social Party and the National Council of Women, 1935, pp. 218–227.

Paulina LUISI, *Plan y métodos de enseñanza sexual. Trabajo leído en la 2. Conferencia del Comité Abolicionista Aregentino Uruguayo, el 26 Octubre de 1919*, Montevideo: G. V. Mariño, 1920.

Ľudové kurzy pre ženy na Slovensku v školskom roku 1932/33, Turčiansky sv. Martin: Krajinské školy ústavu M. R. Štefánika (Knihtlačiarský účastinársky spolok), 1933.

Maurice MAETERLINCK, *Aglavena a Selysetta*, Prague: Vzdělávací bibliotéka, [1895/1896].

Dmitrij Sergejevič MEREŽKOVSKIJ, *Leonardo da Vinci. Díl I–II*, Prague: Karel Stanislav Sokol, 1907.

John Stuart MILL, *O svobodě*, Prague: Nákladem vydavatelstva "Časopis českého studentstva", 1891.

John Stuart MILL, *Poddanství žen*, Prague: Nákladem vydavatelstva "Časopis českého studentstva", 1890.

John Stuart MILL, *Úvahy o vládě ústavní*, Prague: Nákladem vydavatelstva "Časopis českého studentstva", 1892.

Vojta NÁPRSTEK, *Přednáška Julia Zeyera k sedmdesátým jeho narozeninám*, In Prague: F. Šimáček, 1896.

Pátá výroční zpráva spolku Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek v Praze za rok 1890, In Prague: nákladem spolkovým, 1891.

Mary Elizabeth PIDGEON, *Women in the economy of the United States of America: A summary report*, Washington: United States government printing office, 1937.

Františka PLAMÍNKOVÁ, *La situation économique et social de la femme dans la République Tchécoslovaque*, [Prague]: Politika, [1920].

Františka PLAMÍNKOVÁ, *Les droits politiques de la femme dans la République Tchécoslovaque*, Prague: Édition de la "Gazette de Prague", [1920].

Františka PLAMÍNKOVÁ, *Moderní žena*, Prague: nákladem vlastním, 1908.

Františka PLAMÍNKOVÁ, *O právu vdaných žen na výdělečnou práci. Podle přednášek autorčiných*, Prague: Ženská národní rada, 1934.

Františka PLAMÍNKOVÁ, *The political rights of women in the Czechoslovak republic*, Prague: Gazette de Prague, 1920.

Františka PLAMÍNKOVÁ, *Učitelka – žena – člověk*, Praha: Říšský svaz československých učitelek, 1933.

L. PRACNOVÁ, Paní senátorka Plamínková, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Prague: Women's Headquarters of the Czechoslovak National Social Party and the National Council of Women, 1935, pp. 170–171.

Josef RAŠÍN, F. F. Plamínková, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Prague: Women's Headquarters of the Czechoslovak National Social Party and the National Council of Women, 1935, pp. 186–187.

Friedrich SIGISMUND, *Frauenstimmrecht*, Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1912.

Bohuslava SOKOLOVÁ, *Čechům dobré vůle! Slovo k boji o národnost českých menšin*, Prague 1897.

Lev Nikolajevič TOLSTOJ, *Kreutzerova sonata + bound with Doslov ke "Kreutzerově sonátě"*, Prague: Nákladem vydavatelstva "Časopis českého studentstva", 1890.

Lev Nikolajevič TOLSTOJ, *Spisy Hraběte Lva Nikolajeviče Tolstého*, Prague: J. Otto, 1890.

Lev Ľvovič TOLSTOJ, *Chopinovo preludium*, Prague: Nakladatelství Hejda & Tuček – knihkupectví, 1901.

Rosa Manus, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*, Prague: Women's Headquarters of the Czechoslovak National Social Party and the National Council of Women, 1935, pp. 743–744.

Z doby Boženy Němcové: ročenka Dobročinného komitétu v Brně Chudým dětem, Brno: Pokorný, 1941.

SECONDARY SOURCES

Stefan BOLLMANN, *Ženy a knihy. Vášeň s následky*, Brno 2015.

Roman HOLEC, "Čo sa čítalo pod perinou..." (alebo ako literatúra kazila mládež), in: Denisa NEŠŤÁKOVÁ (ed.), *Moc sexu: Sex a sexualita v moderných dejinách Slovenska*, Bratislava 2021, pp. 33–55.

Roman HOLEC, "Keď sa žena naučila čítať, zrodila sa vo svete ženská otázka" (Ako slovenské ženy čítali a vnímali beletriu z hľadiska svojho postavenia), in: Gabriela DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ et al., *V supermarkete dejín: podoby moderných dejín a spoločnosti v stredoeurópskom priestore. Pocta Elene Mannovej*, Bratislava 2021, p. 453–477.

Roman HOLEC, *Kniha o čítaní, čítanie o knihách*, Bratislava 2022.

Ľubica KÁZMEROVÁ, Náčrt portrétu osobnosti v kontexte doby, in: Katarína BEŇOVÁ (ed.), *Barónka. Osudy Margity Czóbelovej (1891–1972). Medzi Mednyánszkym a Robbe-Grilletom* [Katalóg výstavy], Bratislava 2011, p. 41–46.

Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.

Ute PLANERT, *Antifeminismus im Kaiserreich. Diskurs, soziale Formation und politische Mentalität*, Göttingen 1998.

Vlasta ŘEŘICHOVÁ, Proměny čtenářství a funkcí četby od konce 18. do počátku 21. století, in: Tomáš JIRÁNEK – Jiří KUBEŠ (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2002, pp. 151–161.

Peter SABOV, Osobné knižnice slovenských žien v 19. storočí – jedinečný fenomén výskumu dejín knižníc na Slovensku, in: Rostislav KRUŠINSKÝ (ed.), *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 17. odborné konference Olomouc, 5. – 6. listopadu 2008*, Brno – Olomouc 2009, pp. 5–17.

Zsuzsanna SZEGEDY-MASZÁK, Női olvasás a 19. századi Angliában, in: Júlia PAPP (ed.), *A zsoltártól a rózsaszín regényig. Fejezetek a magyar női művelődés történetéből* [Exhibition catalogue], Budapest 2014, pp. 193–201.

Jiří TRÁVNÍČEK, *Kulturní vetřelec. Dějiny čtení – kalendárium*, Brno 2020.

INTERNET SOURCES

Knihovna Náprstkova muzea [Náprstek Museum Library], Osobná knižnica Františky Plamínkové [Private Library of Františka Plamínková] [online], available from: https://npm.opac.nm.cz/search?type=global&q=Plam%C3%ADnkov%C3%A1